

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2014

Lenka Polívková

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Morava v době knížecí
Lenka Polívková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

Morava v době knížecí

Lenka Polívková

Vedoucí práce:

PhDr. Drahomír Suchánek, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Obsah

1	ÚVOD	1
1.1	Písemné a archeologické prameny	2
2	OD VELKÉ MORAVY K MORAVĚ KNÍŽECÍ.....	8
3	MORAVSKÁ ÚDĚLNÁ KNÍŽECTVÍ	12
3.1	Břetislavův nástupnický řád	13
3.2	Titulatura moravských údělníků.....	16
3.3	Sociální a hospodářské poměry	17
3.4	Kooperace a vztahy mezi údělníky	18
3.5	Mincovní právo údělných knížat na Moravě.....	23
4	VYMEZENÍ VŮČI PRAŽSKÉ KNÍŽECÍ SPRÁVĚ	27
4.1	Pražská knížecí správa.....	27
4.2	Postavení moravských údělných knížat vůči pražské správě	29
5	CÍRKEVNÍ POMĚRY NA MORAVĚ.....	34
5.1	Obnovení olomouckého biskupství	34
5.2	Život a dílo biskupa Jindřicha Zdíka	36
5.2.1	Autonomie olomoucké biskupské církve	42
5.2.2	Románský biskupský palác v Olomouci	43
5.3	Znojenská rotunda.....	46
6	VZNIK MARKRABSTVÍ.....	51

7 ZÁVĚR	55
8 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	58
9 RESUMÉ	64
10 PŘÍLOHY	65

1 ÚVOD

Tématem bakalářské práce je problematika středověké Moravy v době knížecí, zachycení historického vývoje moravských údělných knížectví a jejich srovnání s pražskou knížecí správou. Jeden z hlavních cílů mé práce je zaměřen na komplikovanou otázku nástupnictví spojenou se stařešinským řádem Břetislava I. a také na vznik údělných knížectví na Moravě. Dalším významným cílem práce je shrnutí církevních poměrů na Moravě od dob Velké Moravy po obnovení olomouckého biskupství, se kterým souvisí i bližší pohled na postavu biskupa Jindřicha Zdíka a jeho přínos pro moravskou církev.

Morava v době knížecí je někdy známa také pod názvem údělná Morava, toto označení je ve své podstatě nesprávné, i když je v literatuře používáno. Přemyslovský věk termín úděl či údělník neznal, Morava se v této době dělila na poloviny a čtvrtiny známé také jako díly (pars) či provincie. Kosmas členy vládnoucího rodu označoval titulem kníže (dux, princeps). Termín úděl či údělník zavedl až roku 1835 Josef Jungmann, který do svého Česko-německého slovníku zařadil ruské slovo auděl. Samotné označení úděl se ještě před závěrem 19. století stalo přirozeným označením a pojem údělná Morava, tak mnohdy nahradil historicky správnější pojem Morava knížecí.¹ Termín úděl je ve vědeckých pracích již tak zažitý, že ho budu ve své práci používat i já, i když jsem si vědoma toho, že pojem úděl není historicky správným označením.

Práce je rozdělena do několika částí, přičemž v kapitole Od Velké Moravy k Moravě knížecí bych chtěla popsat období od zániku Velké Moravy přes nástup vlády Přemyslovců v Čechách a expanzi Boleslava I. směrem na severovýchod, díky čemuž se pod přemyslovským vlivem ocitla i Morava. Po smrti Boleslava II. a bojích jeho synů o trůn se Morava

¹ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*. Praha, NLN, 2010, s. 9–10.

dostala do područí Boleslava Chrabrého z dynastie polských Piastovců, což trvalo až do roku 1018, kdy pražský kníže Oldřich Moravu znovu dobývá. Třetí kapitola už se zaměřuje na vznik moravských údělů, jejichž systém zavedl kníže Břetislav v roce 1055 svým stařešinským zákonem. V práci bych dále chtěla srovnat, jaké vztahy byly mezi údělnými Přemyslovci či jakým způsobem pražská knížecí správa omezovala život moravských údělníků. Jednou z větších kapitol mé práce budou Církevní poměry na Moravě, ve které se zaměřím na obnovení olomouckého biskupství, dále na jednu z nejvýznamnějších osobností moravské církve a to tedy na postavu biskupa Jindřicha Zdíka a jeho přínos moravské církvi. V neposlední řadě bych chtěla blíže popsat významné kulturní památky, spojené s biskupem Zdíkem a Přemyslovci, tedy románský biskupský palác v Olomouci a Znojemskou rotundu s freskami přemyslovského cyklu. Poslední kapitolou práce bude Vznik markrabství, které mělo za následek zánik knížecí Moravy.

K vypracování práce bude využito dostupných relevantních pramenů a odborné literatury, ze kterých budou pomocí kompilační metody dále analyzovány, vyhodnoceny a interpretovány výsledky bakalářské práce.

1.1 Písemné a archeologické prameny

Historikova práce spočívá v práci s prameny, pomocí kterých vytváří určitou představu o dění v minulosti. Pramenem přitom může být nápis, jazyk, listina či kniha. Historik při práci s prameny musí brát v úvahu fakt, že prameny poskytují informace o dějích v minulosti, které jsou ovlivněny pohledem autora. Je proto nutné konkrétní historický pramen srovnat s jinými texty, z nichž mohl autor čerpat, nebo s podobnými pracemi pocházejícími ze stejné doby. Ve svém bádání proto musí historik často srovnávat informace z letopisů, análů, legend, listin, kronik a dalších, ale i z hmotných pramenů pocházejících z archeologických výzkumů, které mohou vnést do problematiky další

interpretaci zkoumané situace.² Ve své práci čerpám informace z kronik, odborného textu i archeologických výzkumů, týkajících se především architektonických památek.

Mezi narativní prameny, s nimiž historik při svém bádání pracuje, patří kroniky. Ve své práci využívám informace z nejstarší české kroniky, tedy z České kroniky Kosmovy. Z autobiografických zmínek v kronice je patrné, že se Kosmas narodil okolo roku 1045. Své vzdělání získal v „pražské kapitulní škole“ a ve škole při biskupském kostele v Lutychu. Po návratu z ciziny se stal Kosmas kanovníkem v kapitule při pražském biskupském kostele. Dne 3. října 1099 přijal kněžské svěcení a později se stal děkanem pražské kapituly. Manželkou Kosmy byla Božetěcha, s níž měl syna Jindřicha, pravděpodobně také kněze. Kosmas zemřel 21. října 1125,³ poté co na sklonku svého života sepsal kroniku dějin Čechů skládající se ze tří knih, které jsou zachovány v mnoha rukopisech, z nichž nejstarší pochází z přelomu 12. a 13. století. První kniha, věnovaná mělnickému proboštu Šebířovi, popisuje historii „Bohemanů“ a končí rokem 1038. Druhá kniha, věnovaná břevnovskému opatovi Klimentovi, vypráví o počátku vlády knížete Břetislava I. až po rok 1092. Třetí kniha vyzdvihuje knížete Břetislava II. a také popisuje nešvary doby.⁴ Mezi důležité informace, které jsem čerpala z Kosmovy kroniky, patří dobytí Moravy knížetem Oldřichem, jenž její správu přenechal synovi Břetislavovi. Dále jsem z Kosmovy kroniky získala informace o roku 1055, kdy umírající kníže Břetislav nastolil svůj nástupnický řád, ve kterém svěřil vládu svému nejstaršímu synovi Svytihněvovi. Své mladší syny pověřil vládou na Moravě rozdělené na díly (partes), na základě tohoto dělení vzniklo to, co se dnes také nazývá údělnými knížectvími, což je hlavním tématem této práce. Kosmas ve své kronice taktéž popisuje spor

² KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*. I. díl. Čeleď sv. Václava. Praha, Libri, 2011, s. 7–14.

³ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Překlad Karel Hrdina a Marie Bláhová. Praha, Paseka, 2012, s. 217–220.

⁴ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 26.

olomouckého biskupa Jana s Jaromírem, který si vymohl opětovné podřízení pražské a olomoucké diecéze pod svoji pravomoc. V kronice nechybí ani informace o dynastických bojích mezi Přemyslovci a jejich, většinou marné, snaze získat knížecí stolec v Praze.

Další kronikou, kterou ve své práci využiji, je Kronika Dětmara z Merseburku, která byla sepsaná mezi roky 1012–1018. Kronika merseburského biskupa je nesporně významným pramenem raně středověkých německých dějin. Dětmar, syn hraběte z Walbecku, se narodil 25. 7. 975 a byl osobně spřízněn s členy otonské dynastie, o jejichž králích kniha pojednává, zvláště pak o Jindřichovi II. Významnost kroniky spočívá i v jejím přínosu pro středoevropské dějiny. Dětmar rozpráví o Polabských Slovanech, o Měškovi I. a Boleslavovi Chrabrém a jejich formování polského státu. V kronice jsou vylíčeny dějiny českého státu, který se mezi léty 1002–1004 ocitl v područí Boleslava Chrabrého, ale informuje také o přemyslovských knížatech, počínaje knížetem Václavem po počátky vlády knížete Oldřicha.⁵ Dětmar v kronice zmiňuje i vládu knížete Svatopluka a pád Velké Moravy a také Moravany bojující po boku Boleslava Chrabrého v bavorské Východní marce.⁶ Z kroniky Dětmara z Merseburku jsem využila převážně informace o podmanění si Moravy polskými posádkami, napjatém vztahu Boleslava Chrabrého k císaři Jindřichovi II., kterého ve vzájemných bojích podporoval i český kníže Oldřich. V kronice jsou také popsány následné výboje Boleslava Chrabrého, které oslabily postavení polských posádek na Moravě, čehož vzápětí využil kníže Oldřich, který zajal zbylé polské posádky a Moravu obsadil.

Zájem o Moravu v době knížecí přetrval od sepsání Kosmovy kroniky po další století. Mezi autory, kteří se ve svých dílech více či méně věnovaly problematice Moravy, můžeme jmenovat tak řečeného Dalimila,

⁵ DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Praha, Argo, 2008, s. 16–26.

⁶ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 90–91.

jenž zmiňuje motiv přenesení koruny z Moravy do Čech (*translatio regni*), Přibíka Pulkavu z Radenína, který sepsal kompilaci dějin na základě poznámek z Kosmovy a Dalimilovi kroniky. Na přelomu 15. – 16. století o Moravě psali olomoučtí humanisté, například olomoucký a brněnský probošt Augustin Käsenbrot sepsal katalog moravských a olomouckých biskupů, který vyšel v roce 1511 ve Vídni. O Moravanech ve svém díle psal i Václav Hájek z Libočan. Z Hájkovy kroniky vycházel při psaní svého díla *Historie českého království* Jan Skála Dubravius, dále Bartoloměj Paprocký z Hlahol, Daniel Adam z Veleslavína, nebo Pavel Stránský při psaní svého díla *Stát Čechů*. Věřohodnost Hájkovy kroniky popřel až Gelasius Dobner zveřejněním svých pochybností v roce 1761. Gelasius Dobner se svými spolupracovníky následně vydal několik prací o politických a církevních dějinách Moravy. O Moravě či bojích o nástupnictví na knížecí stolec pojednává také *Nová kronika* Františka Martina Pelcla. Dějiny Moravy ve svém díle popsal i František Palacký, který zároveň kritizoval Hájkovu kroniku a naopak vyzdvihoval dílo Gelasia Dobnera či Františka Martina Pelcla.⁷ Bertold Bretholz,⁸ ředitel Moravského zemského archivu, sepsal *Dějiny Moravy*, jejichž druhý svazek se zaměřuje na Moravu v období od uherského vpádu až do roku 1197, tedy do vzniku markrabství. České dějiny od Václava Novotného⁹ podávají pečlivý soubor analýzy českých dějin, přičemž je v práci kladen důraz i na dějiny Moravy. Významná je i práce Richarda Horny,¹⁰ který v osmi kapitolách podal ucelený přehled o dějinách údělných knížat na Moravě. Od počátků přemyslovské svrchovanosti nad Moravou, přes nástupnický řád, postavení Moravy vůči pražskému knížeti až k mincovnímu právu moravských Přemyslovců. Barbara Krzemieńska se s

⁷ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 13–29.

⁸ BRETHOLZ, Bertold. *Dějiny Moravy*. První svazek. Druhé oddělení (do roku 1197). Brno, 1896.

⁹ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*. Díl 1. Část 1. Praha, 1912.

¹⁰ HORNA, Richard. *Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě. Příspěvek k ústavním dějinám moravským do konce XII. století*. Bratislava, Právnická fakulta univerzity Komenského, 1926.

pomocí maleb ve znojemské rotundě zamyslela nad postavením údělné Moravy v přemyslovském státě, ve své práci se zabývala tituly moravských údělných knížat a jejich rolí ve veřejném životě českých zemí.¹¹ Dějiny Moravy (I. Díl – Středověká Morava) od Josefa Války¹² jsou rozděleny na několik kapitol, přičemž 3. z kapitol se věnuje období přemyslovské Moravy. Jedna z nově vydaných prací věnující se tématu knížecí Moravy se nazývá *Morava v době knížecí* a pochází od Martina Wihody.¹³ Ten popisuje moravské dějiny následující po pádu Velké Moravy, dále připojení Moravy k přemyslovskému státu. Zabývá se vznikem údělů za knížete Břetislava I., a také snahou moravských údělníků zasednout na pražský knížecí stolec, což ve 12. století vyvrcholilo vznikem moravského markrabství. Mezi další autory, z jejichž tezí jsem ve své práci čerpala, patří Zdeněk Měřínský, Jan Bistřícký věnující se zejména postavě biskupa Jindřicha Zdíka, Libor Jan studující především moravskou správu, nebo Anežka Merhautová zkoumající fresky ve znojemské rotundě.¹⁴

Významným pramenem pro poznání dějin jsou archeologické nálezy, které přinášejí hmotné svědectví o minulosti. Archeologické výzkumy mohou pomocí artefaktů potvrdit údaje obsažené ve středověkých písemných pramenech. Jedná se například o informace o zaniklých středověkých vesnicích či hradech. Na základě syntézy historických a archeologických poznatků tak může dojít ke zpřesnění a i k novým interpretacím dějin. Důležité ke stanovení chronologie jsou nálezy předmětů, mezi něž patří například úlomky dřeva, které pomocí dendrochronologie určují dobu výstavby dřevěné konstrukce, nebo nálezy mincí, které lze chronologicky zařadit na základě opisu na mincích, ať už

¹¹ KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě*. In.: KRZEMIEŃSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan. *Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě*. Praha, Set out, 2000, s. 7–50.

¹² VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*. Díl 1. Středověká Morava. In: *Vlastivěda moravská. Země a lid*. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 1991.

¹³ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*.

¹⁴ Tamtéž, s. 33–40.

se jedná o rok či jméno panovníka.¹⁵ V textu jsem použila informace zjištěné při archeologických výzkumech především v kapitolách o významných architektonických památkách knížecí Moravy. Jedná se o románský biskupský palác v Olomouci a rotundu sv. Kateřiny ve Znojmě, k jejichž dnešnímu stavu poznání přispěly právě údaje získané archeologickým výzkumem. Důležitá pro poznání dějin je určitá spolupráce mezi historií a archeologií, která může přinést nové poznatky do studia našich dějin. Je nepochybné, že spolupráce archeologie a historie má velké vyhlídky do budoucna. Vztah těchto dvou oborů spočívá v propojování archeologických struktur s odpovídajícími událostmi, které vytvoří společný obraz minulosti.

¹⁵ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 38–39.

2 OD VELKÉ MORAVY K MORAVĚ KNÍŽECÍ

Po Svatoplukově smrti, v době na přelomu 9. a 10 století, se Čechy vymanily z područí Velké Moravy a Přemyslovci, kteří vstoupili pod východofranskou mocenskou správu, začali budovat středočeskou doménu tvořenou soustavou hradišť. Za Boleslava I. zanikají kmenová hradiště a často v jejich blízkosti vznikají nové přemyslovské hrady. Boleslav I. podrobil celé Čechy své přímé vládě, počty ozbrojené síly narůstaly, a tak mohl český kníže vyslat své oddíly do bojů proti Maďarům či na pomoc polskému knížeti Měškovi. Boleslav I. dále expandoval na východ a severovýchod, a pod přemyslovským vlivem se tak zanedlouho ocitla severní Morava, Slezsko a také Malopolsko (Krakovsko). Tato expanze Přemyslovcům dovolila kontrolu významné kupecké cesty, které vedla z Řezna přes Prahu a odtud pokračovala přes Slezsko či Moravu do Krakova a dále na Kyjev a dolní Volhu. Praha vybírala zisky z celních výnosů a dalších obchodních aktivit knížete a stala se významnou obchodní křižovatkou.¹⁶

Boleslavovi I. a Boleslavovi II. se podařilo podrobit si Moravu, Slezsko a Krakovsko, ale síť státních hradů v Malopolsku a ve Slezsku podle dnešních znalostí vytvořil až Boleslav Chrabrý, zatímco na Moravě začaly vznikat nejspíše až v době jejího podrobení si Oldřichem. Stupeň závislosti mimočeských teritorií na pražské správě se mnohdy lišil, například na Moravě byla Olomouc přímo ovládána českou posádkou, v jiných částech se pražská správa projevovala pouze ve formě vybírání tributů. K rozkladu knížecí moci v Čechách mělo dojít v době po smrti Boleslava II.,¹⁷ který po sobě zanechal tři syny (Boleslav III., Jaromír, Oldřich) soupeřící mezi sebou o moc. Nejmladší z bratrů Oldřich zapudil svoji právoplatnou manželku a se selkou Boženou měl posléze syna Břetislava, který se, i přestože byl levobočkem, stal jediným dědicem

¹⁶ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*. Praha, NLN, 1997, s. 35–38.

¹⁷ Tamtéž, s. 39–41.

knížecího stolce.¹⁸ Oldřich zbavil svého bratra Jaromíra vlády na Velikonoce 12. dubna 1012. Vyhnaný Jaromír se uchýlil do Polska ke dvoru Boleslava Chrabrého a odtud v září 1012 do Merseburku ke královskému dvoru Jindřicha II. Jindřich II. se rozhodl nezasahovat do záležitostí v Čechách,¹⁹ ale dokonce Jaromíra potrestal za zabití bavorských posílů vezoucích dary Boleslavovi. Jaromír byl následně uvržen do vyhnanství a vězněn u utrechtského biskupa Adalbolda,²⁰ až do roku 1034. Oldřicha za nedlouho povolali do Merseburku, kde byl uznán za českého knížete a v říjnu 1012 mu byly králem uděleny Čechy v léno.²¹

Slezsko a Malopolsko po smrti Boleslava II. dobyli Piastovci,²² polský kníže Boleslav Chrabrý snad v dubnu 1003 ovládl načas Prahu a podmanil si také Moravu, kde se jeho oddíly usadily v Přerově a také na Zelené Hoře u Vyškova (Radslavice). Olomoucko a jižní Morava zůstala v rukou místních velmožů.²³ Na základě archeologických výzkumů je doloženo, že si Boleslav Chrabrý nechal na Moravě vybudovat jako opěrný bod své vlády hrad Přerov, který byl významný svojí polohou, hospodářským zázemím a také blízkostí k Olomouci. Přerovské hradiště jako významné přemyslovské správní centrum existovalo i nadále po celé 11. a 12. století.²⁴ Roku 1004 vyhnal císař Jindřich II. Poláky z Prahy a na knížecí stolec dosadil Jaromíra, na Moravě však polské posádky zůstaly.²⁵ Boleslav Chrabrý se roku 1014 pokusil Istí přimět českého knížete Oldřicha k příměří a vzájemnému boji proti císaři Jindřichovi II. Syn Měšek, kterého Boleslav Chrabrý vyslal, byl zajat Oldřichem, který ho

¹⁸ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců III. Správa a obrana země (1012–1055). Od Oldřicha po Břetislava I.* Praha, Libri, 2008, s. 10–11.

¹⁹ Tamtéž, s. 13–14.

²⁰ Utrechtský biskup (1010–1026); DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*, s. 204.

²¹ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců III.*, s. 27.

²² ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 39–41.

²³ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 107–109.

²⁴ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců III.*, s. 54–55.

²⁵ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 36.

posléze vydal Jindřichovi II.,²⁶ ten ale kvůli odporu saských velmožů Měška zanedlouho propustil. Proti Boleslavovi Chrabrému se v červenci 1015 sešla aliance císařského vojska, bojovníků sasko-lutických a také českých a bavorských.²⁷ Kníže Oldřich zvítězil nad Poláky, když dobyl velký hrad Businic,²⁸ kde zajal přes tisíc mužů, hrad vypálil a vítězně se vrátil zpět do vlasti.²⁹ Boleslav Chrabrý odmítl jednat s císařem o příměří a místo toho v červnu roku 1017 napadl z Moravy východní bavorskou marku. Oldřich se připojil k císaři při postupu na Slezsko, čehož využil Měšek, který dva dny plnil Čechy. Císař s Oldřichem neúspěšně obléhali hrad Němčí ve Slezsku, odkud se vydali na cestu zpět. Boleslav Chrabrý uzavřel mír s císařem v Budyšíně 30. ledna 1018³⁰ a na jeho žádost ještě téhož roku zamířil Boleslav Chrabrý k hranicím s Kyjevskou Rusí, přičemž tyto výboje oslabily postavení Moravy v rámci piastovských držav, čehož neváhal využít pražský kníže Oldřich a zanedlouho Moravu obsadil.³¹ Polské posádky z dobytých hradů kníže Oldřich nejspíše prodal do otroctví, objevují se také názory, že nebyla ušetřena ani zbylá moravská nobilita z dob Velké Moravy.³² Po rozpadu Velké Moravy se pravděpodobně na tomto území v omezené míře zachovaly pozůstatky státní organizace. Převládá názor, že Morava si zachovala určitou samostatnost na rozhraní nově vznikajících států českého, polského, uherského a bavorské Východní marky. Účast moravského biskupa na synodě v Mohuči v roce 976 dokládá i zachování pozůstatků církevní správy.³³

²⁶ DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*, s. 221.

²⁷ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců III.*, s. 15.

²⁸ Situován na vrch Landeskrona u Zhořelce v Horní Lužici. Lutovský s. 15; DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*, s. 314.

²⁹ DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*, s. 227.

³⁰ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců III.*, s. 15–16.

³¹ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 107–109.

³² LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců III.*, s. 52.

³³ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.): *Morava ve středověku*. Brno, Moravské zemské muzeum, 1999, s. 8.

Po opětovném získání Moravy roku 1019 zatížili Přemyslovci moravské obyvatelstvo novými daněmi, dotvářela se síť knížecích hradů, o kterou se zasloužil český kníže Oldřich a završil ji jeho syn Břetislav I., který své zkušenosti získal v době svého správcovství na Moravě. Tato síť knížecích hradů se snad završila mezi léty 1041–1055³⁴. Ochranu Moravy proti východní bavorské marce zajistil sňatek Břetislava s Juditou (Jítkou) ze Schweinfurtu a nově postavené hrady střežily hranice s Polskem a Uhrami.³⁵ Sídlem Břetislava I. se stala Olomouc, kde vznikla i jedna z nejstarších přemyslovských mincoven na Moravě³⁶. Až ke konci Břetislavovy vlády došlo k rozdělení Moravy na dvě části (úděly), vznikla tak východní část s centrem v Olomouci a západní Brněnsko, ze kterého bylo na konci 11. století ještě vyčleněno Znojemsko.³⁷ Stalo se tak buďto v období krátké vlády Konráda I. na pražském knížecím stolci, nebo po jeho smrti. Brněnsko bylo rozděleno mezi jeho syny Oldřicha Brněnského a Litolda Znojemského. Po obnovení olomouckého biskupství se Morava v podstatě rozdělila na čtyři části, z nichž první tři tvořily dědičné úděly pro moravskou přemyslovskou sekundogenituru, čtvrtá část zahrnovala biskupské statky, které spadaly pod velký vliv pražských knížat.³⁸

³⁴ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 43–44.

³⁵ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců III.*, s. 52.

³⁶ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 44.

³⁷ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců III.*, s. 52.

³⁸ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.) s. 10–11.

3 MORAVSKÁ ÚDĚLNÁ KNÍŽECTVÍ

Po dobytí Moravy knížetem Oldřichem byla tato země svěřena do správy jeho synovi Břetislavovi. Břetislav nebyl nejspíše v tak pevném postavení vůči Čechům jako později údělná knížata, ale Čechy a Morava byly již v této době spojeny určitým svazkem. Břetislavovým sídlem se po dobu jeho moravské vlády stala Olomouc, odkud spravoval celou zemi. Zdá se, že se Břetislav Moravu pokusil organizovat podle českého vzoru, začal zde budovat základy organizace hradské soustavy, ale spíše se zpočátku jednalo o hrady obranné než správní jako v Čechách. Břetislav se také zasadil o znovuoobnovení a upevnění křesťanské organizace, která byla po pádu Velké Moravy rozvrácena.³⁹

Břetislav, který byl správcem tehdy ještě jednotného moravského údělu, navázal v severní polovině země na pozůstatky struktur, které se snad v částečné podobě zachovaly po rozpadu Velké Moravy. Dokládá to návaznost osídlení významných center, jako byla právě Olomouc či Přerov a Zelená Hora u Vyškova. Na jihu země se vytvářela nová centra moci, většinou poblíž starých velkomoravských středisek (např. nejspíše Hradiště sv. Hypolita u Znojma – Znojmo), sloužící jako obranná linie vůči Východní bavorské marce a Uhrám.⁴⁰

Jako první přemyslovský vládce ovládal Břetislav Moravu již za života svého otce, ale vládu nad ní si ponechal i po nástupu na knížecí stolec v Praze (1034–1055).⁴¹ Po svém nástupu Břetislav přičlenil Moravu k Čechům a obě země tak vytvořily jeden celek, kterému vládl jeden kníže s plamínkovou černou orlicí v bílém poli ve znaku. I přes nastoupení na pražský trůn se Břetislav o moravské záležitosti zajímal, o

³⁹ HORNA, Richard. *Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě*, s. 12–13.

⁴⁰ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 9.

⁴¹ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 36.

čemž může svědčit například založení benediktinského kláštera v Rajhradě u Brna, o který projevoval velký zájem.⁴²

3.1 Břetislavův nástupnický řád

Jak již bylo řečeno, středověký člověk pojem údělná Morava neznal, termín úděl a údělník zavedl v této souvislosti až Josef Jungmann, ale můžeme říci, že tyto termíny vystihují pozici přemyslovské Moravy v letech 1055 až 1201.⁴³

Břetislav I. se svojí ženou Juditou ze Schweinfurtu měl pět synů, kteří se dožili dospělého věku, což bylo na středověké poměry nebývalé a hrozilo, že by tito potomci mohli do budoucna ohrozit jednotu státu. Z tohoto důvodu zajistil Břetislav další kroky pomocí nástupnického řádu. Tento nástupnický systém bývá také označován jako seniorátní či stařešinský řád, nebo jako testament knížete Břetislava.⁴⁴ Roku 1054 se Břetislav vydal na válečnou výpravu do Uher, cestou ale onemocněl a na hradě Chrudimi následně 10. ledna 1055 umírá.⁴⁵

Umírající Břetislav si dle pramenné tradice počátkem roku 1055 pozval na chrudimský hrad zemské velmože, kteří se zavázali slibem věrnosti a byli seznámeni se zněním testamentu knížete Břetislava I.⁴⁶ Vládnoucím knížetem se měl vždy stát nejstarší a také fyzicky nejzpůsobilejší potomek, který zároveň musel být schválen shromážděním „všech Čechů“. Vládu nad Čechami tak svěřil kníže Břetislav do rukou prvorozeného Spytihněva. Břetislav dále rozdělil Moravu na díly (partes) svým mladším synům: jednu část získal Vratislav a druhou část spravovali společně Konrád s Otou. Poslední ze synů, Jaromír, který byl zaslíben církvi, se měl stát pražským biskupem.

⁴² HORNA, Richard. *Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě*, s. 16.

⁴³ WIHODA, Martin. Testament knížete Břetislava. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.): *Sága moravských Přemyslovců: život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Olomouc, Brno, Vlastivědné muzeum, 2006, s. 33.

⁴⁴ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 73–74.

⁴⁵ HORNA, Richard. *Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě*, s. 6.

⁴⁶ WIHODA, Martin. Testament knížete Břetislava. In.: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 33.

Nejstarší Přemyslovec tak vládl v Čechách a dohlížel na Moravu dělenou na díly.⁴⁷ Stařešinský řád vystihuje raně středověkou myšlenku, že stát představuje vlastnictví dynastie, a všichni její dospělí členové mají právo na podíl na vládě. Aby byla tato podmínka splněna, byla mladším členům rodu jako apanáž svěřena část státního území, na kterém žili se svojí družinou.⁴⁸

Břetislavův dodatek k závěti, podle kterého měli všichni bratři vládnoucího knížete nebo ti, kteří pocházejí z knížecího rodu patřit pod jeho panství,⁴⁹ vnesl do dědického řádu prvky chaosu. Mladší Přemyslovci byli vydáni rozmarům vládnoucího knížete a stali se pouhými čekateli na vládnoucí pozici. Morava se tak stala územím, na kterém se střetávaly rodinné a osobní zájmy a také úsilí pražských knížat o odstranění moravských příbuzných. K porušení Břetislavovy vůle došlo vzápětí po uvedení Spytihněva II. na trůn, který se vložil mezi mladší sourozence a nově uspořádal panství na Moravě. Vratislav II. se stáhl pod ochranu krále Ondřeje z Uher, zatímco bratři Konrád s Otou vykonávali v Praze dvorské funkce: Konrád měl dozor nad lovci, zatímco Ota vykonával dohled nad pekaři a kuchaři.⁵⁰ Spytihněv později dovolil Vratislavovi, který se mezitím oženil v Uhrách s královskou dcerou, návrat do olomouckého údělu.⁵¹

Břetislavův testament byl obnoven po nečekané smrti Spytihněva II. dne 28. ledna 1061. Se souhlasem všech Čechů usedl na knížecí stolec Vratislav II.⁵² (1061–1092), který znovuobnovil moravské úděly. Východní část, tedy Olomoucko, svěřil do správy Otovi a Konrád získal západní část s centrem v Brně. K rozkolu mezi českým knížetem a údělníky došlo po smrti Oty I. Olomouckého, zhruba uprostřed léta 1087,

⁴⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 73–74.

⁴⁸ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 37.

⁴⁹ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 103.

⁵⁰ WIHODA, Martin. Testament knížete Břetislava. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 33–35.

⁵¹ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 38.

⁵² Roku 1085 za pomoc císaři Jindřichovi IV. v boji proti papežství získal pro svoji osobu královský titul; VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 38.

kdy Vratislav obsadil olomoucký díl a dosadil na něj svého syna Boleslava († 1091). Nezletilí potomci Oty I. Olomouckého (Svatopluk, Ota II.) našli pomoc u strýce Konráda Brněnského, což Vratislav považoval za prvek rebelie. Mezitím se však vzbouřil Vratislavův syn Břetislav a Vratislav, z obavy o možném spojení Konráda s kralevicem Břetislavem, uzavřel s bratrem příměří a také dohodu, ve které potvrdil Konrádova práva na vévodský stolec. Kralevic Břetislav se poté uchýlil pod záštitu uherského krále. V létě 1091 si Vratislav vymohl na velmožích slib, že se jeho nástupcem stane jeho bratr Konrád.⁵³

Ke zpochybnění Břetislavova testamentu došlo nedlouho poté, kdy po smrti Konráda na český trůn usedl kralevic Břetislav. Na přelomu 11. a 12. století Břetislav II. obnovil svrchovanost olomouckých Přemyslovců nad severovýchodní Moravou, ale vzápětí nechal na krátko na Kladsku uvěznit bratrance Oldřicha z Brna (1097). Na Velikonoce 1099 se Břetislav II. vydal do Řezna na říšský sněm, kde bratra Bořivoje označil za svého dědice a požádal Jindřicha IV. aby mu udělil Čechy v léno, čímž porušil volební hlas velmožů a tím i Břetislavovu závěť. Po návratu z Řezna se Břetislav II. vydal na Moravu, vyhnal z Brna Konrádovy syny Litolda a Oldřicha, kteří prchli do rakouského Podunají, a na jejich místo usedl Bořivoj. Po násilné smrti Břetislava II. v prosinci 1100 usedl na český trůn Bořivoj II., Oldřich s Litoldem se vrátili zpět na Brněnsko, zatímco Ota II. spolu se Svatoplukem měli ve své správě Olomoucko. Testament knížete Břetislava byl v této době doplněn o nepsanou zásadu, že moravské úděly budou dědičné, bez možného omezení či vlivu na nástupnická práva v Praze pro legitimní přemyslovské potomky.⁵⁴ K dotvoření systému tří údelů došlo kolem roku 1101, kdy se z brněnského dílu vyčlenila jihozápadní část se sídlem ve Znojmě.⁵⁵

⁵³ WIHODA, Martin. Testament knížete Břetislava. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 33–35.

⁵⁴ Tamtéž, s. 33–35.

⁵⁵ Tamtéž, s. 42.

3.2 Titulatura moravských údělníků

Morava byla po celou dobu existence údělů pravděpodobně chápána jako jednotný územní celek, který byl zpočátku dělen na poloviny, tedy na část východní a západní. Na základě tohoto dělení byla údělná knížata označována jako „pán poloviny Moravy“ tedy „diarcha Moravie“. Dalším dělením Moravy na čtvrtiny dochází k označování údělných knížat jako „vládců čtvrtinového území“ čili „tetrarchů“. Oficiálním titulem moravských údělných knížat byl ale kníže Moravy či kníže moravský, což vyplývalo z podílnictví údělníků na vládě jednotného územního celku, tedy Moravy.⁵⁶

Přemyslovská knížata, která nevládla v údělech, se označovala titulem dux, tento titul závisel totiž na jejich rodě. Údělným knížatům náležel titul „dei gratia dux“ či „princeps“ a samostatné údělné knížectví se nazývalo „provincia“. Ve 12. století se údělná knížata ojedinele začala nazývat podle údělu, ve kterém vládly. Jejich titul zněl nyní princeps či dux Olomucensis, Brunensis a Znojmensis,⁵⁷ tato titulatura byla ale v této době ještě navázána na části Moravy (např. „in Moravia, in Olomucensis parte). Až od roku 1177 se vyskytuje titulatura podle údělů (např. titul Konráda Oty „princeps de Znogem“), přestože se stále používá i titul „princeps Moravie“. Ještě koncem 12. století je tak v olomouckém údělu používán současně titul kníže moravský stejně jako i kníže olomoucký.⁵⁸ S Olomoucí zároveň souvisí také titulatura moravských biskupů, jejichž titul, až do doby nastolení biskupa Jindřicha Zdíka, zněl biskup moravský, ale také biskup olomoucký.⁵⁹

Bez ohledů na úděl vládli na Moravě „duces Moraviae“, což byly potomci prvních údělníků, kteří měli dědická práva na moravský trůn.

⁵⁶ KRZEMIEŃSKA, Barbara. Moravští Přemyslovci ve znojenské rotundě. In: KRZEMIEŃSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan, s. 25–26.

⁵⁷ HORNA, Richard. *Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě*, s. 25.

⁵⁸ KRZEMIEŃSKA, Barbara. Moravští Přemyslovci ve znojenské rotundě. In: KRZEMIEŃSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan, s. 27.

⁵⁹ Tamtéž, s. 27.

Jedinou podmínkou jejich vlády byla zletilost údělného knížete. V případě ojedinělého nástupnictví nedospělých Přemyslovců bylo nutné poručnictví či správa z linie potomků Vratislava II. či moravských údělníků.⁶⁰ Pokud shrneme informace z předchozích odstavců, vyplývá z nich, že moravští údělníci spadali pod pravomoc pražských knížat, která byla omezena po prosazení dědičnosti moravských údělů. Moravským údělníkem mohl být jen zletilý Přemyslovec, v případě nízkého věku byla nutná správa, která byla vždy přemyslovská a po dosažení náležitého věku údělníkovi navracena.⁶¹

3.3 Sociální a hospodářské poměry

Společenská struktura Moravy, před připojením k přemyslovskému státnímu útvaru, byla tvořena svobodnými příslušníky vesnických obecních statků a nesvobodným obyvatelstvem. Po připojení Moravy k přemyslovskému státu dochází k utváření nových společenských struktur, v nichž vrcholné postavení zaujímal knížecí družina, jejíž služba byla vázána na knížete závazkem věrnosti. Stabilita knížecí družiny závisela v českých zemích na návaznosti státní moci reprezentované vládcem ze stejné rodiny. Na Moravě oproti tomu, z důvodů častého střídání údělných knížat, nevznikaly předpoklady ke kontinuálnímu vývoji knížecí družiny, neboť se každý nový údělník snažil obklopit sobě věrnými osobami, což znamenalo stále nové formování knížecích družin. Na Moravě oproti Čechám chyběla v období 11. a 12. století návaznost mezi knížecí družinou a vlastnictvím půdy, což byl jeden z hlavních předpokladů k formování feudální šlechty. K formování feudálního velkostatku tedy docházelo na území Moravy s určitým časovým odstupem v porovnání s Čechami.⁶²

⁶⁰ KRZEMIEŃSKA, Barbara. Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě. In: KRZEMIEŃSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan, s. 27–28.

⁶¹ Tamtéž, s. 29.

⁶² NOVÝ, Rostislav. *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. Praha, Univerzita Karlova, 1972, s. 160–164.

Období od 10. do 12. století je provázáno pozvolným navýšením zemědělské výroby, postupným prosazováním inovací a technických změn. V tomto období dochází také k rozvoji řemesel, která byla závislá na panovníkovi a církevních institucích. Významným činitelem pro růst řemesel se stává vnitřní trh a vzrůstající směna, se kterou souvisí i rozvoj mincovních platidel a jejich následná ražba moravskými údělníky. Toto období je také spojeno s počátky vnitřní kolonizace, která se šířila ze staré sídelní oblasti do dosud neobydlených míst. Kolem vodních toků a hlavních komunikací tak vznikaly nové sídelní celky. Ve 12. století tak dochází ke změnám v oblasti politiky, hospodářství i společenské struktury. Církev podporovala změny v kultuře, vzdělání a umění, díky čemuž se zároveň zvyšovala i její moc. 13. století se poté stalo obdobím hospodářského rozkvětu a dynamických změn souvisejících se snahou o osamostatnění církve, vznikem šlechty s pozemkovým vlastnictvím a proměnou raně feudálního knížectví v hospodářsky stabilní stát vrcholného středověku.⁶³

3.4 Kooperace a vztahy mezi údělníky

Období druhé poloviny 11. století bylo provázáno změnami v rozprostření politických sil v Evropě. V této době byly na vrcholu boje o investituru, se kterými souviselo oslabení říšské vlády Jindřicha IV. (1056–1106) a snaha papeže o nadřazenost moci církevní nad světskou.⁶⁴ Vztahy mezi moravskými Přemyslovci se začaly vyostřovat po smrti Břetislava I. a jeho zavedení stařešinského zákona v roce 1055.⁶⁵ Spytihněv, který po otci nastoupil na knížecí stolec, chtěl právě prostřednictvím papežské kurie (mezi lety 1059–1060) dosáhnout na královský titul. Jediné co tím získal, byl vazalský vztah stvrzený ročním

⁶³ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Historický vývoj východní Moravy v 10. až 14. století a přínos archeologie k poznání jejich dějin. In: GALUŠKA, Luděk – KOUŘIL, Pavel – MITÁČEK, Jiří (eds.). *Východní Morava v 10. až 14. století*. Brno, AU AV ČR Brno, 2008, s. 14–15.

⁶⁴ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 13.

⁶⁵ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 96.

poplatkem a právo nosit mitru.⁶⁶ Vztah Spytihněva k ostatním Přemyslovcům se projevil vzápětí po jeho nastolení na knížecí stolec, když nechal Spytihněv do Chrudimi povolat na 300 velmožů z Moravy, které uvěznil a na jejich místo dosadil své věrné.⁶⁷ Vyhostit ze země dal i svoji matku Jitku a také abatyši od svatého Jiří, se kterou měl kdysi spory. Poté co se Spytihněv vydal na Moravu, uprchl olomoucký kníže Vratislav ke králi Ondřejovi do Uher, přičemž svoji ženu zanechal na hradě v Olomouci.⁶⁸ Ta byla později Spytihněvem uvězněna na hradě Lštění. Spytihněvovi ambice na získání Moravy do své správy se projevíly následně, když povolal bratry Konráda a Otu do Prahy na dvůr a moravské úděly převzal pod svoji správu.⁶⁹

Po náhlé smrti Spytihněva v roce 1061 na trůn nastoupil Vratislav II.⁷⁰, který obnovil systém údelů na Moravě a dosadil zpět své bratry Otu I. Olomouckého a Konráda I. Znojenského. Do sporu s bratry se dostal až po smrti pražského biskupa Šebíře, když se pokusil vyvrátit nástupnictví mladšího bratra Jaromíra (Gebharta⁷¹) na biskupský stolec. Bratři se proti Vratislavovi spojili a s vojskem se utábořili u hradu Opočna, čemuž nakonec Vratislav podlehl a nechal Jaromíra zvolit pražským biskupem.⁷² Další spor nastal v době obnovení olomouckého biskupství, které zmenšilo pravomoci pražského biskupství a zároveň se tím vytvořilo jisté mocenské ústředí, které mohlo být potencionálním spojencem pražského knížete proti moravským údělníkům.⁷³

Kooperace Přemyslovců je doložena až od roku 1075, kdy se Přemyslovci zapojili do bojů o říšskou korunu mezi Jindřichem IV. a

⁶⁶ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 14.

⁶⁷ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 96.

⁶⁸ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 104–105.

⁶⁹ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 96.

⁷⁰ Vratislav II. jako kníže = Vratislav I. jako král.

⁷¹ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 14.

⁷² KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 111–115.

⁷³ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 97.

Rudolfem z Rheinfeldenu.⁷⁴ Po korunovaci Jindřicha na císaře v Římě roku 1084 byl Vratislav za jeho pomoc odměněn královskou korunou (1085).⁷⁵ Spolupráce mezi bratry ale neměla dlouhého trvání, jelikož se Vratislav do dalšího sporu s bratry dostal po smrti Oty I. Olomouckého († 1087), jehož vdovu Eufémii i se syny Svatoplukem a Otou vyhnal z Olomouce, přičemž na jejich místo dosadil svého syna Boleslava († 1091) a zároveň oblehl v červenci 1091 bratra Konráda v Brně. Obležení nakonec skončilo dohodou obou bratrů a potvrzením nástupnictví Konráda na knížecí stolec.⁷⁶ První český král zemřel 14. ledna 1092 a jeho nástupcem se stal Konrád I., po jehož brzké smrti (6. září 1092) na pražský trůn usedl Břetislav II., který k zajištění své mocenské pozice zbavil roku 1099 moravské údělníky Oldřicha a Litolda jejich funkce ve prospěch mladšího bratra Bořivoje II. Po smrti Břetislava II. a nástupu Bořivoje II. na trůn se Oldřich s Litoldem po vyhnání Bořivojovy vojenské posádky navrátili do svých údelů ve Znojmě a v Brně. Bořivoj II. nebyl silným panovníkem, což se vzápětí ukázalo na podzim roku 1105, kdy se úřední kníže Svatopluk Olomoucký pokusil dobýt Pražský hrad.⁷⁷ Bořivoj II. o svoji pozici na trůnu několikrát přišel, poprvé se tak stalo v roce 1107, kdy na trůn usedl syn Oty Olomouckého Svatopluk, který ale byl po necelých dvou letech vlády zabit při tažení do Polska.⁷⁸

Po smrti Svatopluka nastoupil na knížecí stolec Vladislav I., kterému se podařilo uklidnit situaci v zemi a zajistit nástupnictví pro svého mladšího bratra Soběslava I. Ten se zpočátku své vlády vydal zajistit poměry na Moravě. V té době byl správcem Olomoucka a od roku 1123 i Brněnska olomoucký úřední kníže Ota II. Znojemský úřední spravoval od března 1123 Konrád II. Znojemský. Soběslavovou povinností bylo zajistit

⁷⁴ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 97.

⁷⁵ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 14.

⁷⁶ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 98-100.

⁷⁷ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 14-15.

⁷⁸ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 98–100.

úděl synovi Oldřicha Brněnského Vratislavovi, který mezitím nabyl plnoletosti. Odňal tedy na podzim roku 1125 Brněnsko Otovi II. a předal ho do správy Vratislavovi. Ota II. se cítil tímto zásahem poškozený a rozhodl se znovu získat celý úděl, ale také knížecí trůn. V tom mu měl pomoci král Lotar, na kterého se ještě v listopadu 1125 v Řezně obrátil s žádostí o český trůn. Proti Soběslavovi, který ještě nepožádal o udělení léna, sestavil Lotar armádu a vyhlásil mu válku. 18. února 1126 Ota II. spolu se saským vojskem zabloudil při pochodu přes Krušné hory, čehož využil Soběslav čekající u zemské brány pod hradem Chlumcem a obklíčil je. V krvavé bitvě padl i s mnoha říšskými bojovníky Ota II. Olomoucký. Při plánování dalšího útoku byl českým vojskem obklíčen i král Lotar, kterému se Soběslav pro uklidnění vztahů s říší poklonil a přijal od něj české země v léno. Mír s Lotarem byl potvrzen na sněmu v Merseburku dne 22. května 1127. Soběslav také pomohl Lotarovi při neúspěšném obléhání Norimberka proti Štaufům. V reakci na neúspěch Lotara ale 18. prosince 1127 prohlásili franští a švábští podporovatelé Štaufů za nového krále Konráda Štaufského. Mezitím na Moravě dosadil Soběslav do uvolněného olomouckého údělu syna knížete Svatopluka Václava, po jehož časně smrti v roce 1130 spravovala Olomoucký úděl knížecí komora.⁷⁹ Příímým zmocněncem Soběslava I. na Moravě se stal nově dosazený olomoucký biskup Jindřich Zdík. Tyto činy ještě více podnítily napětí v zemi a Soběslav tak byl nucen po roce 1130 přistoupit na určité kompromisy ve své vládě, s čímž souvisí povolání Vratislava Brněnského zpět z vyhnanství na podzim roku 1130,⁸⁰ a v období před červnem 1140 navrácení údělu vězněnému Konrádovi II. Znojenskému.⁸¹ Ten byl po Soběslavovi nejstarším z rodu, a proto jeho právoplatným nástupcem. Vyjádření tohoto vztahu je patrně znázorněno na freskách

⁷⁹ BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa (eds.). *Velké dějiny zemí koruny české. Svazek I. do roku 1197*. Praha, Litomyšl, Paseka, 1999, s. 527–533.

⁸⁰ Zatčen a v roce 1129 poslán do vyhnanství. MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 16.

⁸¹ Zatčen a uvězněn po srpnu 1128. MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 16.

přemyslovského cyklu ve znojemské rotundě. V době plnoletosti Soběslavova syna Vladislava ale nástupnická dohoda mezi Soběslavem a Konrádem ztratila na významu, neboť se Soběslav pokusil u krále Konráda III. přijetím lenního slibu získat nástupnická práva na knížecí stolec pro Vladislava. Soběslav tímto postupem porušil Břetislavův nástupnický řád, čehož si bylo shromáždění všech Čechů vědomo a několik dní po jeho smrti († 14. února 1140) zvolilo na Vyšehradě syna Vladislava I., knížete Vladislava II.⁸²

Vladislav II. po svém nástupu na trůn navrátil vládu v olomouckém údělu právoplatnému údělníkovi Otovi III. Dětlebovi, na úkor syna Soběslava I. Vladislava. Krátce po nástupu na trůn se proti Vladislavovi II. na Moravě zformovala silná opozice, kterou ještě prohloubil Jindřich Zdík, když v roce 1141 vyhlásil nad diecézí interdikt. Opozice, v čele s Konrádem II. Znojemským, se na jaře roku 1142 pokusila obsadit Prahu a dobýt Pražský hrad. Až zprávy o blížícím se vojsku krále Konráda III. k Plzni donutily moravské vojsko k ústupu. Již následujícího roku se vypravil Vladislav II. na trestnou výpravu, při které byly vypleněny všechny tři moravské úděly. K dalšímu sporu došlo v roce 1145, kdy byl jihomoravskými údělníky na jedné ze svých cest přepaden biskup Jindřich Zdík. Ke smíru s Vratislavem Brněnským došlo následujícího roku. Smír pražského knížete s Konrádem II. Znojemským zprostředkoval až král Konrád III., u kterého Konrád II. hledal azyl.⁸³

Rokem 1146 tak došlo k uklidnění sporů mezi pražským knížetem a moravskými údělníky. Vladislav II. se poté soustředil na zahraniční výpravy, při kterých podporoval Fridricha I. Barbarossu, za což v roce 1158 získal královský titul. V průběhu 12. století se Olomoucko stává stále závislejším na pražském knížeti, oproti tomu znojemská knížata byla

⁸² MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 15–17.

⁸³ Tamtéž, s. 18–19.

v blízkém kontaktu s rakouskými markrabaty.⁸⁴ Své postavení v údělech si nejlépe podrželi znojemští údělníci, z nichž se Konrád III. Ota zasloužil o knížecí stolec v Praze. Brněnská větev Přemyslovců nejspíše vymřela v polovině 12. století Vratislavem Brněnským. Z Olomouce se stala apanáž pro věrné příbuzné, které si tamní sekundogenitura nárokovala ve chvílích potřeby s podporou pražských Přemyslovců.⁸⁵

3.5 Mincovní právo údělných knížat na Moravě

Peníze mají vypovídající hodnotu o hospodářském a politickém dění ve státě, významným pramenem jejich poznání jsou mimo kronik či listin i archeologické prameny a s nimi spojené nálezy mincí, razidel, nebo olověných závaží. Nálezy denárů pražského střížku knížete Boleslava II. svědčí o ovládnutí Moravy Přemyslovci závěrem 10. století. Z území Čech je doloženo několik mincoven, ale je otázkou, zda v této době byly mince raženy i na Moravě. Z Brna-Líšně a z Velatic pocházejí nálezy denárů menší hmotnosti i střížku než měly denáry Boleslava II. Z doby ovládnutí Moravy polskými Piastovci nálezy mincí téměř neznáme, výjimku tvoří nález mincí z Poláky obsazeného Přerova. První bezpečný doklad vydávání mincí na Moravě pochází z období vlády knížete Břetislava I., který nechal v Olomouci razit denáry širokého střížku. Mince Břetislava I. obsahují vyobrazení kotvy jako symbolu sv. Klimenta, jméno knížete BRACIZSLAVS na obou stranách mince, nebo ve spojení se jménem sv. Petra či sv. Václava na rubu.⁸⁶

Denáry velkého střížku ražené na Moravě sloužily především jako platidlo pro dálkový obchod, jejich nálezy pocházejí z pobřeží Baltského moře, dále z tržišť s arabskými kupci. Moravské denáry na území Čech téměř nepronikly a bylo tomu tak i opačně. Ražby údělných knížat

⁸⁴ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 23.

⁸⁵ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 101–102.

⁸⁶ ŠMERDA, Jan. Peníze na Moravě v době Přemyslovců. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.): *Sága moravských Přemyslovců: život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Olomouc, Brno, Vlastivědné muzeum, 2006, s. 133–134.

z druhé poloviny 11. a z počátku 12. století se více podobaly uherským mincím.⁸⁷ Uherské denárové ražby a později menší oboly se začaly razit za krále Štěpána, což bylo spojeno především s nalezením ložisek stříbrné rudy. Mezi největší nález mincí na Moravě z 60. let 11. století patří poklad z Němčic u Holešova, který obsahoval na 1500 kusů uherských denárů krále Štěpána, Samuela Aby a především krále Ondřeje.⁸⁸ Tento poklad vypovídá o rozšíření uherských mincí na Moravě až do závěru 11. století, kdy na konci vlády Vratislava klesá počet těchto mincí, a moravské mincovny se dostávají pod dohled pražského knížete.⁸⁹

Břetislav I. provedl kolem roku 1050 mincovní reformu, čímž ukončil ražbu velkých denárů na základě karlovarské libry. Nové denáry byly menšího průměru i hmotnosti a razily se na základě severské marky⁹⁰. Rozdělením Moravy na úděly po smrti Břetislava I. došlo k ražbě mincí v jednotlivých knížectvích. Největší podíl ražby denárů je spojen s mincovnou v Olomouci, kde se razilo pravděpodobně až do poloviny 12. století, kdy z tohoto období v současné době nepocházejí téměř žádné numismatické nálezy. Mimo mincoven v údělech pracovala i mincovna na biskupském hradě v Podivíně.⁹¹ V brněnském údělu došlo ke zřízení mincovny v polovině 50. let, ale její produkce nedosahovala úrovně olomoucké mincovny. Zakladatel znojenské větve Přemyslovců Litold založil mincovnu, ve které razil denáry s opisem sv. Mikuláše. Ukončení ražby brněnské ani znojenské mincovny není dosud přesněji

⁸⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 163.

⁸⁸ ŠMERDA, Jan. Peníze na Moravě v době Přemyslovců. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 135. dále v: ŠMERDA, Jan. *Měna na jihovýchodní Moravě v 11. – 13. století*. In: GALUŠKA, Luděk – KOUŘIL, Pavel – MITÁČEK, Jiří (eds.). *Východní Morava v 10. až 14. století*. Brno, AU AV ČR Brno, 2008, s. 118.

⁸⁹ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 163.

⁹⁰ Severská marka (hřivna) představovala polovinu karolínské libry. Váha severské hřivny byla 210 gramů a dalo se z ní vyrazit původně 200 kusů denárů. Nové denáry se lišily svojí vahou i velikostí (průměr 15 – 16 mm; váha 1 gram). ŠMERDA, Jan. Peníze na Moravě v době Přemyslovců. In.: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 135.

⁹¹ ŠMERDA, Jan. Peníze na Moravě v době Přemyslovců. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 135–136.

stanoveno.⁹² Je pravděpodobné, že vnitrozemský obchod nebyl do konce 12. století na takové úrovni jako obchod zahraniční, a také malé hospodářské celky nerozšiřovaly území oběhu peněz. Moravská údělná knížata razila vlastní mince v reakci na ražbu Břetislava I., a zároveň se tím snažila o rozšíření peněžního oběhu, které bylo nutné pro místní rozvoj obchodu.⁹³

Mezi další významný poklad mincí nalezený na území Moravy patří hromadný nález z Rakvic, který obsahoval ražby Břetislava II. Nepřehlednost moravských mincí koncem 11. století je spojena s existencí tří údělů a tedy i tří mincoven, které neumožňují přesné zařazení nalezených mincí do konkrétních mincoven. Navíc ve 40. letech 12. století vznikla mincovna, která byla spojena s ražbou denárů olomouckých biskupů, působících na hradě a trhové vsi v Podivíně. Ražba církevních hodnostářů byla v přemyslovské době zcela výjimečná. V 10. století razil denáry pouze pražský biskup Vojtěch a poté olomoucký biskup Jindřich Zdík,⁹⁴ kterému v dubnu 1144 Konrád III. vydal v Bamberku listinu potvrzující hrad Podivín olomouckému biskupství, přičemž mu povolil i právo razit vlastní mince.⁹⁵

Výměna a znehodnocování peněz, jinak známé jako „renovatio monetae“ probíhalo v závěru 11. a ve 12. století, kdy docházelo k pravidelným výměnám denárů, a také ke snižování obsahu drahého kovu, čímž byly mince znehodnocovány. V závěru 12. století vedla výměna peněz a nedostatek stříbra k vypuknutí krize mincovnictví. Jednotlivé archeologické nálezy mincí z této doby představují nejčastěji mince ztracené, které pomáhají k dataci zkoumané lokality. Dalším typem nálezů jsou mince z hrobových celků, kde představují tzv. obolus mrtvých, který byl na Moravě doložen po celé 11. století, na východní

⁹² ŠMERDA, Jan. Peníze na Moravě v době Přemyslovců. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 138.

⁹³ HORNA, Richard. *Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě*, s. 42–43.

⁹⁴ ŠMERDA, Jan. Peníze na Moravě v době Přemyslovců. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 139.

⁹⁵ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 250.

Moravě pokračoval tento zvyk do konce 1. třetiny 12. století. Nálezy mincí z 2. poloviny 12. století již téměř neznáme, a nemáme tak bližší představu o podobě mincí na Moravě až do počátku 13. století, kdy se mince na Moravě začaly znovu razit.⁹⁶

⁹⁶ ŠMERDA, Jan. Peníze na Moravě v době Přemyslovců. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 140.

4 VYMEZENÍ VŮČI PRAŽSKÉ KNÍŽECÍ SPRÁVĚ

Po připojení Moravy k Čechám nastalo po době temna pro Moravu jasnější období, ze kterého pochází více informací. O událostech na Moravě se ve svých textech zmiňují čeští kronikáři, ovlivnění jsou ale pohledem na české knížectví a snahou přenášet české zřízení i na Moravu. Oproti Moravě byly Čechy již koncem 10. století politicky sjednoceny, jelikož po vymření rodu Slavníkovců a vypálení hradu Libice v roce 995 se země mohla sjednotit. Na Moravě bylo také zapotřebí položit základy správní organizace, kdežto v Čechách byla v této době již vyspělá hradská soustava s úřednickou organizací. Morava nebyla organizována ani po politické ani po církevní stránce, oproti pražskému biskupství založenému v roce 973, které spravovalo církevní záležitosti země. K takovému propadu Moravy došlo po rozpadu Velkomoravské říše, jehož příčinou byly nájezdy Maďarů počátkem 10. století, ale také časté války z přelomu 10. a 11. století. Území Moravy nebylo ani tak hustě osídleno, část země zabíraly lesy a také močály, obhospodařované a obydlené půdy nebylo tolik jako v Čechách, kde již počátkem 11. století začala kolonizace dosud neobhospodařovaných ploch.⁹⁷

4.1 Pražská knížecí správa

Po rozpadu Velké Moravy vznikly v její blízkosti tři státní útvary: Uhry, Polsko a Čechy. Panovníci těchto států museli určitým způsobem zajistit chod země k udržení své moci. Vojenské družiny byly velkou ekonomickou zátěží, proto je kníže zapojil do řízení a správy země za podíl z knížecích příjmů a důchodů. Strategicky významnou se stala hradská soustava, která zabezpečovala vojsko i státní aparát. Soustava cíleně budovaných správních hradů začala v Čechách vznikat po roce 935. Pro budování státu byla významná služební organizace, kterou tvořily osady se specializovanými služebníky vyrábějícími zboží pro elitu a

⁹⁷ HORNA, Richard. *Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě*, s. 11.

prodejem zbylých výrobků i pro vlastní obživu. Fungování služebné organizace na Moravě není tak jasné, v době vlády knížete Oldřicha a Břetislava i v období zakládání nových knížecích hradů se služebná síť dále nerozšiřovala. Konec služebné organizace nastal v 11. století, kdy přestává plnit svoji funkci a zvolna zaniká. Od doby vlády Břetislava I. až po konec panování Vladislava II. fungoval v Čechách státně autarkní model, ve středu s knížetem, jehož jménem stát vymáhal daně, služby, či robotu.⁹⁸ Podle Kosmy měla tento systém způsobit ztráta svobody a nastolení poddanství, před kterým varovala lid již kněžna Libuše „*Vás samé a z vás, kterých se mu zachce, jedny učiní sluhy, jiné sedláky, jiné poplatníky, jiné výběřčími, jiné katy, jiné biřici, jiné kuchaři, pekaři nebo mleči.*“⁹⁹

Výrazný podíl raně středověké ekonomiky představovalo zemědělství, dávky lidu tvořily základ státních příjmů. Již zmiňovaná hradska soustava dohlížela na plnění povinností lidu vůči knížeti. Z hlav dvorského a hradskeho úřednictva, reprezentujícího výkonnou moc a zároveň příjemce státních důchodů, se postupně vytvářel základ zemské aristokracie. Jednu z dalších opor knížecí moci tvořily zejména lovecké dvorce, které byly umístěny na okraji středočeské domény Přemyslovců. Přínosem pro knížete byly zejména lesy, které tyto dvorce obklopovaly. Do této územněsprávní struktury se řadí také hospodářské dvorce umístěné převážně podél řek a významných komunikací, díky čemuž se často stávaly opěrnými body knížete a jeho družiny na cestách. Poslední ze skupiny dvorců byly těsně navázány na areály správních hradů, o čemž svědčí zejména informace o tkalcovských dílnách.¹⁰⁰

Za knížete Břetislava I. dochází k systémovým změnám, díky kterým se správní hrad stává ústředím jak moci politické, vojenské, soudní, tak i hospodářské. Příjmy knížete vybírané pomocí hradske

⁹⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 153–155.

⁹⁹ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 23.

¹⁰⁰ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 156–158.

soustavy byly panovníkovým jménem následně přerozdělovány řídicí elitě či církvi. Tento systém byl podporován i pořádáním trhů, s čímž souvisel také rozvoj směny a obchodu. Již za Boleslava I. vzniká první ražená mince, která zvýšila ekonomickou prosperitu Čech. Hlavním zdrojem knížecích příjmů se tak postupně stávaly zisky z místní i dálkové směny, jejichž hlavním dovozním artiklem byla, kromě luxusního zboží, sůl dovážená z alpských oblastí či za vlády Vratislava II. ze Sedmihradska. Zavedením mince do oběhu, ale nezmizely další formy oběživa. Platilo se nadále i sekaným stříbrem či jeho úlomky, výjimečné nebyly ale ani naturální platidla jako například sukno a sůl. Pomocí mincovní reformy chtěl Břetislav I. kolem roku 1050 sjednotit mincovní poměry v Čechách, ale již koncem Vratislavovi vlády došlo k opětovnému zhoršení mince, což vedlo k vymizení české měny z oběhu v cizích zemích a následně k upevnění monopolu pražských a později moravských knížat na ražbu vlastních mincí.¹⁰¹

4.2 Postavení moravských údělných knížat vůči pražské správě

Dynastické boje mezi Přemyslovci o nástupnictví na český trůn nepřispívaly k pevnému postavení moravských údělných knížat uvnitř českého státu. Závislost moravských knížat na pražském panovníkovi byla jak teritoriální, tak i rodová. Morava totiž netvořila jen část českého knížectví (*ducatus Bohemiae*), ale zároveň byl moravský údělný kníže právoplatným členem rodu Přemyslovců, což vyplývá z jeho dědického práva na pražský stolec. Systém údělů zaručoval jistý druh zaopatření pro mladší členy rodu, a proto český kníže v záležitostech jednání s německou říší ručil i za Moravu, dále moravské vojsko bylo součástí vojska českého, údělná knížata také navštěvovala radu i dvůr pražského knížete, který zároveň obsazoval i biskupský stolec v Olomouci.¹⁰²

¹⁰¹ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 159–162.

¹⁰² HORNA, Richard. *Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě*, s. 20-24.

Ve 20. letech 11. století byly položeny základy přemyslovské správní a církevní organizace. Kníže Oldřich a Břetislav I. po získání Moravy zajistili její obranyschopnost pomocí sítě hradisek. Již v první polovině 11. století se začala na Moravě vytvářet hradská správní soustava podle vzoru z českého území. Funkci hradských středisek se posléze přizpůsobila také církevní správa, která byla závislá právě na síti hradských kostelů. Na tomto systému správy se posléze začal vytvářet systém moravských údělů na Olomoucku, Brněnsku a Znojemsku.¹⁰³

Zavedením dědického práva moravských údělů zajistil Vratislav II. Moravu politicky i vojensky a údělníkům dal důvod snažit se o správu svých údělů jakožto dědictví pro své syny.¹⁰⁴ Jelikož se vláda v údělech řídila dědickým právem, neměl panovník právo zasahovat do poměrů na Moravě, což ale činil. Vztah ústřední vlády k Moravě tak po celé 12. století určovaly snahy o co největší vliv ze strany Prahy, která se obávala nároků moravských větví na trůn. Z pražského pohledu tak Morava patřila českému knížeti, kterému podléhali moravští údělníci. Vzhledem k dědičnosti titulů musel každý kníže projít nastolením, jehož součástí nejspíše byla i věrnostní přísaha českému knížeti.¹⁰⁵ Zdá se, že na Praze nejzávislejším z údělů bylo knížectví Olomoucké, nejpozději snad od roku 1130, což vyplývalo jak z těsné blízkosti k českému prostředí, tak také díky vlivu olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka. Přímý vliv pražského knížete na Brněnsku a Znojemsku se tolik neprojevoval. Výjimkami bylo svěření správy těchto údělů bratrovi knížete Břetislava II, Bořivojovi (1099–1101), a také stanovení dočasných poručníků Soběslavovi, synovi krále Vratislava, který vládl v letech 1115–1123 namísto synů Oldřicha Brněnského (Spytihněv, Vratislav) a Litolda Znojenského (Konrád II.). Omezení přímého vlivu českých panovníků na Znojemsku

¹⁰³ NOVÝ, Rostislav. *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, s. 154–155.

¹⁰⁴ KRZEMIENSKA, Barbara. Moravští Přemyslovci ve znojenské rotundě. In: KRZEMIENSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan, s. 22.

¹⁰⁵ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 349.

v průběhu 12. století plynulo také z blízkého vztahu znojenských údělníků k rakouským markrabatům.¹⁰⁶

Moravu spravující knížata měla jistou samostatnost v rozhodování, svolávání provinční hotovosti, při válečných výpravách i v ražbě mincí,¹⁰⁷ jejich dispoziční práva byla přesto částečně omezená. Souhlas pražského knížete byl vyžadován při pozemkových darech či udílení zeměpanských důchodů, čímž se potvrdila platnost zisku pro obdarovaného. Tímto způsobem proběhlo například založení benediktinského kláštera Hradisko u Olomouce (1078), čímž začaly na Moravě se souhlasem českých panovníků vznikat samostatné církevní ústavy, jejichž fundátory byli údělníci (dále např. Třebíč, 1101).¹⁰⁸ Ve srovnání s Čechami bylo moravské zakládání církevních institucí opožděno, zpočátku se jednalo o pozemkové donace českým církevním institucím, z nichž mezi prvními zakládají benediktini z břevnovského kláštera probošství v Rajhradě. Za první moravskou církevní instituci proto považujeme až založení již zmiňovaného Hradiska u Olomouce údělníkem Otou I. a jeho ženou Eufemií Uherskou.¹⁰⁹

Družina, která v počátku raně středověkého státu původně byla složená z dobrovolných svobodných bojovníků sloužících ve prospěch knížete, se postupem času transformovala. Od poloviny 11. století z této vrstvy vznikají úředníci zastávající své funkce na dvorech údělníků či kastelánských hradech. Tito úředníci byli knížeti podřízeni lenním slibem, za což byli obdarováni pozemky. Zásahy českých Přemyslovců do situace v moravských údělech zpomalovaly formování této vrstvy a jejího pozemkového vlastnictví, přesto se na Moravě začíná vytvářet vyšší a nižší šlechta, která bývá spojována s vývojem hradske soustavy. Hradská soustava organizačně spadá pod jednotlivé úděly a bývá rekonstruována

¹⁰⁶ NOVÝ, Rostislav. *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, s. 148–149.

¹⁰⁷ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 255.

¹⁰⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 349; 352.

¹⁰⁹ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 12–13.

na bázi listiny Jindřicha Zdíka (1141), jež zmiňuje majetky biskupského kostela v Olomouci a velkofarnostní organizace, která má spojitost se zeměpanskou organizací. Hradských obvodů je zde uváděno osm¹¹⁰, v jejich rámci ale existovaly i jiné hrady¹¹¹ se správní a obrannou funkcí.¹¹²

Z Čech na Moravu také přicházela pozvolna vlna nových velmožů a úředníků, kteří vytlačovali na okraj dění původní moravskou nobilitu. Vliv na toto přistěhovalství měla i správa pražských knížat v moravských údělech, kteří si sebou na Moravu přiváděli svoji družinu z Čech. Někteří z nich na svých pozicích setrvali, jiní po návratu právoplatného moravského dědice údělu museli Moravu opustit. Postupem času docházelo ke stmelování této vrstvy příchozí z Čech i původní nobility Moravy a vznikala tak vrstva Moravanů, která se považovala za rovnocenně postavenou Čechům, k čemuž přispívali i politické ambice údělných knížat. Větší nezávislost údělných knížat ale byla omezována možnostmi nástupu na pražský stolec, i když neměli takové šance jako pražští příbuzní. V období 12. století jen dva moravští údělníci usedli na pražský trůn.¹¹³ Po smrti Vratislava II. usedl na pražský stolec jako nejstarší z rodu Konrád Brněnský, dalším moravským údělníkem na pražském trůnu byl ve druhé polovině 12. století Konrád Ota. Násilím se pražského trůnu na dobu dvou let zmocnil Svatopluk Olomoucký (1107–1109).¹¹⁴

Jelikož úděly v Čechách neexistovaly a moravské úděly byly dědičné, narůstal neustále počet Přemyslovců z pražské větve, kteří na

¹¹⁰ Hradské obvody: olomoucký, přerovský, spytihněvský, břeclavský, hradecký, brněnský, znojenský, bitovský.

¹¹¹ Např. Rokytná u Moravského Krumlova, Zelená Hora u Vyškova, atd.

¹¹² MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19-1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.), s. 13.; také v MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava součástí přemyslovského státu. In: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Přemyslovci. Budování českého státu*. NLN, Praha, 2009, s. 219–227.

¹¹³ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 353–354.

¹¹⁴ KRZEMIEŃSKA, Barbara. Moravští Přemyslovci ve znojenské rotundě. In: KRZEMIEŃSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan, s. 23.

cizích dvorech hledali uplatnění. Jsou známy i případy, kdy panovník propůjčil knězi s družinou hrad s okolím k jejich obživě, ale nelze v takovémto případě hovořit o údělu. Soužití moravských údělníků a pražských knížat, tak mělo určitá zavedená pravidla a nelze proto brát v úvahu někdejší názory, že důvodem zápasů mezi českými a moravskými Přemyslovci byly úděly, ale spíše to byla snaha moravských údělníků dosáhnout nezávislosti na pražském knížeti.¹¹⁵

¹¹⁵ KRZEMIEŃSKA, Barbara. Moravští Přemyslovci ve znojenské rotundě. In: KRZEMIEŃSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan, s. 24.

5 CÍRKEVNÍ POMĚRY NA MORAVĚ

Moravská církev má dlouholetou tradici, o které kromě písemných pramenů vypovídají i archeologické nálezy. Před pádem Velké Moravy je doloženo roku 899 vysvěcení Metodějova nástupce pro mojmírovskou říši, byl jím arcibiskup, jemuž podléhali tři biskupové. Zmínka o moravském biskupovi na mohučské synodě v listině arcibiskupa Wiligise¹¹⁶ z roku 976 bývá chápána jako pokus o obnovu církevní organizace na Moravě, která byla zničena útoky Maďarů.¹¹⁷ Archeologické nálezy dokládají, že církevní organizace po pádu Velké Moravy postupně upadala stejně jako centra správy světské.¹¹⁸ Až po bitvě na Lechu (955) mohl tedy český kníže pomýšlet na nové uspořádání moravské církve, která byla nejspíše stejně jako Čechy spravována řezenským biskupem. Nedlouho před mohučskou synodou byl vysvěcen první pražský biskup Dětmár a pravděpodobně v této době bylo obsazeno i moravské biskupství, které opět zaniklo po smrti Boleslava II. a následném dobytí Moravy polskými Piastovci.¹¹⁹

5.1 Obnovení olomouckého biskupství

Po smrti knížete Boleslava II. získalo Polsko severní a střední Moravu ve svůj prospěch. Po opětovném přisvojení země knížetem Oldřichem se církevní správy ujali pražští biskupové, posledním byl biskup Šebíř (1030–1067),¹²⁰ který tak spravoval Čechy a Moravu jako jednotné biskupství.¹²¹ Kníže Vratislav II. pro obnovení biskupství na Moravě získal souhlas biskupa Šebíře, kterému ztrátu vynahradil ročním

¹¹⁶ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 35.

¹¹⁷ KOHOUT, Štěpán. Olomouc a moravská církev v XI. – XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.): *Sága moravských Přemyslovců: život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Olomouc, Brno, Vlastivědné muzeum, 2006, s. 65.

¹¹⁸ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 35.

¹¹⁹ KOHOUT, Štěpán. Olomouc a moravská církev v XI. – XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 65–66.

¹²⁰ Tamtéž, s. 66.

¹²¹ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 128.

platem, deseti vesnicemi v Čechách a také ponechal pražskému biskupství na Moravě osady Sekyřkostel, Slivnici a hrad Podivín.¹²² Zásahem knížete Vratislava II. došlo k dosazení břevnovského mnicha Jana, který se roku 1063 jako nový moravský biskup natrvalo usadil v Olomouci. Biskup Jan je uváděn jako třetí biskup moravský a zároveň byl také prvním doloženým hierarchou sídlícím v Olomouci.¹²³ Sídlem biskupství se tedy stala Olomouc s kostelem sv. Petra, při kterém vznikla první moravská kapitula. Olomoucké biskupství spadalo pod působnost mohučského arcibiskupství.¹²⁴

Nástupcem pražského biskupa Šebíře byl bratr knížete Vratislava Jaromír, který si v době před smrtí biskupa Jana (1085) vymohl opětovné podřízení obou diecézí pod svoji pravomoc.¹²⁵ Na mohučské synodě předložil Jaromír písemnosti potvrzující Moravu jako součást pražského biskupství a na císaři Jindřichovi IV. si vymohl confirmaci, která byla dne 29. dubna následujícího roku potvrzena císařskou kanceláří.¹²⁶ Několik let na to král Vratislav jmenoval na Moravu nového biskupa Vecela, jehož vysvěcení a potvrzení císařem bylo sporné, ale Jaromír zemřel dříve, než mohl proti novému biskupovi zasáhnout. Od té doby již právo olomouckého biskupství na jeho existenci nebylo zpochybňováno.¹²⁷

Následníky Vecela bylo několik biskupů, o kterých je známo jen několik málo údajů. Význačným okamžikem jejich působnosti se stalo vybudování prvních klášterů na Moravě. Benediktiny je osazen Rajhrad (zhruba kolem roku 1045), dále Hradisko (1078), které nechal založit olomoucký kníže Ota I. s manželkou Eufemií, další z klášterů byl založen

¹²² VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 38.

¹²³ KOHOUT, Štěpán. Olomouc a moravská církev v XI. – XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 66.

¹²⁴ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 38.

¹²⁵ KOHOUT, Štěpán. Olomouc a moravská církev v XI. – XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 66.

¹²⁶ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 176.

¹²⁷ KOHOUT, Štěpán. Olomouc a moravská církev v XI. – XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 66.

v Třebíči (1101–1104).¹²⁸ Významnou postavou moravské církve se posléze stal biskup Jindřich Zdík.

5.2 Život a dílo biskupa Jindřicha Zdíka

Sedmým biskupem,¹²⁹ dosazeným do Olomouce aby zastupoval zájmy pražského knížete na Moravě, se stal Jindřich zvaný Zdík (1126–1150).¹³⁰ Jindřich Zdík byl významnou osobností moravské církve, byl také diplomatem ve službě panovníků i papežů, udržoval kontakty s papeži Inocencem II.,¹³¹ Luciem II. a Evženem III. či s teologem Bernardem z Clairvaux. Jindřich Zdík se stal olomouckým biskupem dne 22. března 1126. Za dobu svého episkolátu se mimo jiné zasadil o reformu církve, dosáhl osamostatnění moravské církve od nadvlády olomouckých údělných knížat a získal také mincovní právo, které umožnilo olomouckým biskupům razit vlastní mince.¹³²

Jindřich Zdík je často považován za syna pražského děkana Kosmy a jeho ženy Božetěchy.¹³³ Nelze hodnověrně prokázat, že pocházel z okruhu vzdělanců usazených kolem pražské svatovítské kapituly, ale je to pravděpodobné. Narodil se nejspíše v polovině osmdesátých let 11. století a již od dětství byl předurčen k životu v církvi, čemuž bylo podřízeno i jeho vzdělání. Studoval v pražské katedrální škole, později i v cizině, kde se uvažuje zejména o Lutychu a Corvey. Po vysvěcení získal jméno Jindřich.¹³⁴ Biskupské svěcení získal Zdík 3. října

¹²⁸ KOHOUT, Štěpán. Olomouc a moravská církev v XI. – XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 66–67.

¹²⁹ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 173.

¹³⁰ KOHOUT, Štěpán. Olomouc a moravská církev v XI. – XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 67.

¹³¹ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 173.

¹³² HRBÁČOVÁ, Jana (ed.). *Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Olomouc, Muzeum umění Olomouc, 2009, s. 8.

¹³³ KOHOUT, Štěpán. Olomouc a moravská církev v XI. – XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 67.

¹³⁴ ŽEMLIČKA, Josef. Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: HRBÁČOVÁ, Jana (ed.), *Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Olomouc, 2009, s. 13.

1126 ve Wormsu v chrámu sv. Cyriaka od mohučského arcibiskupa Adalberta I., poté co od krále Lothara získal investituru.¹³⁵

Olomoucký biskup byl jedním z prvních Čechů, kteří se účastnili cesty do Svaté země v roce 1123. Do Jeruzaléma se vypravil ale ještě jednou, žil zde téměř po celý rok (1137–1138) a stal se také členem Řádu kanovníků Božího hrobu (Ordo Equestris Sancti Sepulcri Hierosolymitani). Tento způsob života ovlivnil Jindřicha Zdíka natolik, že se řeholní způsob podle regule sv. Augustina rozhodl po svém návratu do Olomouce zavést u celé kapituly.¹³⁶

V době před 8. srpnem 1139 byly Jindřichem Zdíkem položeny základy kláštera na Strahově,¹³⁷ kde se snad již na jaře 1140 usadila kanonie řídící se podle augustiniánské řehole v čele s opatem Blažejem.¹³⁸ S touto kolonií nebyl Jindřich Zdík příliš spokojený, a proto se zanedlouho upnul Zdíkův zájem na premonstráty hlásící se k řeholi sv. Augustina, kteří měli žít odříkavě podle vzoru apoštolů (vita apostolica). Tito řeholní kanovníci se brzy stali oporou církevní reformy a rozšířili se po celé latinské Evropě.¹³⁹ Na Zdíkovu žádost generální kapitule v Prémontré za vyslání mnišské kolonie do Čech přišli z Porýní do Strahova premonstráti v čele s proboštem Eberwinem.¹⁴⁰ Nástup premonstrátů v Čechách vyplýval z jisté nevraživosti vůči benediktinům, nová benediktinská sídla vznikala ještě v průběhu 12. století, přesto byli benediktínští mniši postupně vytlačováni premonstrátskými kanovníky. Spolu s premonstráty pronikali na území Čech cisterciáci, které po roce 1113 založil Bernard z Clairvaux jako reformovanou odnož benediktinů. Premonstráti spolu s cisterciáky tvořili oporu v osamostatnění církevních

¹³⁵ BISTRŮČKÝ, Jan. Muž reformy na olomouckém stolci, Jindřich Zdík. In: JAN, Libor – DRAHOŠ, Zdeněk (eds.): *Osobnosti moravských dějin (1)*, Brno, Matice moravská, 2006, s. 30.

¹³⁶ HRBÁČOVÁ, Jana (ed.). *Jindřich Zdík (1126–1150)*, s. 8.

¹³⁷ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 182.

¹³⁸ KUBÍČEK, Alois - LÍBAL, Dobroslav. *Strahov*. Praha, Orbis, 1955, s. 8.

¹³⁹ ŽEMLIČKA, Josef. Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: Hrbáčová, Jana (ed.), s. 22.

¹⁴⁰ KUBÍČEK, Alois - LÍBAL, Dobroslav. *Strahov*, s. 8.

záležitostí. Na základě podpory Vladislava II. se v zemi usazovaly také rytířské řády, mezi které patří johanité, křižovníci s červeným křížem a později na přelomu 12. a 13. století i němečtí rytíři.¹⁴¹

Jindřich Zdík chtěl také po svém návratu na Moravu dokončit záměnu starého kostela sv. Petra, který dosud stál před olomouckým hradem, za nový kostel sv. Václava, jenž byl zbudován přímo v hradním areálu. Se stavbou nového kostela započal již olomoucký úředník Svatopluk, práce pokračovaly ještě za vlády Václava, který ale před svou smrtí v březnu 1130 svěřil dostavbu kostela do rukou Jindřich Zdíka. Kostel byl již 30. června¹⁴² následujícího roku za účasti Soběslava I. vysvěcen. Přenesení sídla od sv. Petra ke sv. Václavovi doprovázelo zřízení dvanáctičlenné biskupské kapituly u sv. Václava, k čemuž Jindřich Zdík využil moravských hradských kostelů, jejichž představení byli začleněni do kapituly jako kanovníci s titulem arcijáhnů. Jednalo se o hradský kostel olomoucký, přerovský, spytihněvský, břeclavský, brněnský a v neposlední řadě znojenský.¹⁴³ Jindřich Zdík v Olomouci založil skriptorium, ve kterém působili mimo jiných také dva malíři Hildebert a Everwin. Ve skriptoriu tak vznikaly bohatě iluminované kodexy,¹⁴⁴ dále zde mezi roky 1138 a 1142 byly vytvořeny opisy děl, které položily základ kapitulní knihovny. Pořízeno bylo martyrologium, pontifikál, svod kanonického práva či Řád svěcení kněžstva. Nejvýznamnějším dílem se stal Kolektář¹⁴⁵, který byl dříve znám jako Olomoucké horologium. Jednalo se o bohatě zdobený soubor denních modliteb s breviářem a kalendářem.¹⁴⁶ Soubor listin a listů, které nechal Jindřich Zdík

¹⁴¹ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 250–253.

¹⁴² WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 180.

¹⁴³ ŽEMLIČKA, Josef. Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: Hrbáčová, Jana (ed.), s. 15.

¹⁴⁴ HRBÁČOVÁ, Jana (ed.). *Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*, s. 8.

¹⁴⁵ BISTRICKÝ, Jan – ČERVENKA, Stanislav. *Olomoucké horologium, kolektář biskupa Jindřicha Zdíka*. Olomouc – Praha, Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

¹⁴⁶ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 183.

shromáždit, tvořil jednu z nejrozsáhlejších kolekcí tohoto druhu na území Čech a Moravy z období před 13. stoletím.¹⁴⁷

S moravskými hradskými kostely, jejichž představení byli začleněni do kapituly, blíže souvisí postupné vytváření farní sítě. Ještě počátkem 12. století se dá jen stěží hovořit o farní síti, která byla tvořena soustavou kostelů při knížecích správních hradech, na kterých působily skupiny kněží vedených arciknězem, jenž rovněž plnil i povinnosti v knížecí správě, která hradské kostely také financovala. Dá se tedy spíše hovořit o takzvané velkofarnostní organizaci. Kaple a nové kostely se až do poloviny 12. století mimo hradskou soustavu objevovaly jen výjimečně.¹⁴⁸ Tak například na území západní Moravy lze do poloviny 12. století prokázat jen pět kostelů, a to na Hradišti sv. Hypolita u Znojma, v Rokytné, Jemnici, Bítově a Třebíči. Zdá se, že se farní systém konstituuje od poloviny 12. století, ale jednalo se o pozvolný proces. Podobně tomu bylo i s počtem kostelů, jejichž počet stoupal dlouhodoběji, až ve druhé polovině 12. století narůstá množství kostelů.¹⁴⁹

Olomoucký biskup udržoval kontakty s významnými postavami středověku, mezi které patřil i římský král Konrád III., u kterého v prosinci 1142 pobýval v Řezně. Kvůli napjatému vztahu s moravskými úředníky setrval Jindřich Zdík určitou dobu v Praze, odkud podnikal cesty za hranice, jako byl zmiňovaný pobyt v Řezně, dále v létě 1143 zamířil do Pasova, v září 1143 do Ulmu. Následně v roce 1144 získal Jindřich Zdík při výjezdu na říšský sněm v Bamberku od Konráda III. privilegium, jehož zněním byl olomouckému biskupství po dlouhých sporech s biskupstvím pražským navrácen hrad Podivín u Břeclavi. K tomu získala Olomouc právo razit na Podivíně vlastní mince a také lidé z okolí biskupství získali imunitu od zeměpanských orgánů. Je pravděpodobné, že Konrádovo

¹⁴⁷ ŽEMLIČKA, Josef. Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: Hrbáčová, Jana (ed.), s. 24.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 16.

¹⁴⁹ JOKEŠ, Petr. *Farní organizace na středověké západní Moravě*. Brno, Matice moravská, 2011, s. 125–129.

privilegium přiosťřilo vztahy mezi moravskými Přemyslovci a Jindřichem Zdíkem.¹⁵⁰ Vztah moravských Přemyslovců k olomouckému biskupství byl odmítavý a to již od doby jeho obnovení Vratislavem II., které mělo být v rozporu s testamentem knížete Břetislava.¹⁵¹ Jindřich Zdík byl papežem Luciem II. pozván do Říma, kam se vydal počátkem roku 1145. Na své cestě nedaleko Úsobrna byl ale přepaden Konrádem Znojemským a Vratislavem Brněnským, kterým naštěstí unikl a na cestu do Říma se vydal o několik dní později. Papež Lucius II. mezi tím zemřel a jeho nástupcem se stal Evžen III., který udělil klášteru sv. Jiří na Pražském hradě ochranné privilegium a nad moravskými knížaty účastníci se Zdíkovy přepadení vyhlásil klatbu.¹⁵²

Kolem šedesátého věku života se Jindřich Zdík rozhodl podniknout misijní výpravu do Pruska, která ale nenaplnila biskupovo očekávání.¹⁵³ V roce 1147 byla papežem vyhlášena křížová výprava, v jejímž čele stál Bernard z Clairvaux, jako hlavní podporovatel myšlenky nové křížácké výpravy. Na sněmu v Řezně z února 1147 se ke kříži mimo řadu osobností přihlásil i Jindřich Zdík, který se ale s ohledem na svůj věk do Svaté země již nevypravil.¹⁵⁴ Místo toho se účastnil saského tažení proti slovanským pohanům v Meklenbursku a Pomořanech (tzv. slovanská křížová výprava¹⁵⁵), které mělo ale spíše charakter podrobení si tamních Slovanů Sasy namísto jejich christianizace. Tažením na sever vyčerpaný Zdík se koncem roku 1147 omluvil z pozvání na sněm v Trevíru a místo sebe poslal svého synovce pražského probošta Daniela.¹⁵⁶

¹⁵⁰ ŽEMLIČKA, Josef. Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: Hrbáčová, Jana (ed.), s. 22–23.

¹⁵¹ WIHODA, Martin. Testament knížete Břetislava. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 42.

¹⁵² ŽEMLIČKA, Josef. Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: Hrbáčová, Jana (ed.), s. 22–23.

¹⁵³ Tamtéž, s. 25.

¹⁵⁴ BISTRICKÝ, Jan. Muž reformy na olomouckém stolci, Jindřich Zdík. In: JAN, Libor – DRAHOŠ, Zdeněk, s. 41.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 42.

¹⁵⁶ ŽEMLIČKA, Josef. Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: Hrbáčová, Jana (ed.), s. 25–26.

Jindřich Zdík se poté věnoval převážně posilování reforem v české i moravské církvi, přičemž velký důraz kladl na premonstráty, jejichž nepsaným sídlem se stal konvent na Strahově. Dalším premonstrátským klášterem byly Doksany, které založil Vladislav II. se svojí ženou Gertrudou Babenberskou. Jindřich Zdík je zmiňován i při zrodu premonstrátské Litomyšle či Želivi. Z cisterciáckých fundací měl Jindřich Zdík podíl na stvrzení a pečetění zakládací listiny Sedlce u Kutné Hory.¹⁵⁷ Do Želivi vedla jedna z posledních cest biskupa Jindřicha Zdíka, s novou premonstrátskou kolonií zde oslavil vánoční svátky roku 1149. Zdík do Želivi přijel na požádání nově usedlých premonstrátů, o které dostatečně nejevil zájem jejich diecézní biskup Daniel, na jehož žádost měli osadit klášter po benediktinských mniších.¹⁵⁸

Jindřich Zdík zemřel po dlouhých zdravotních potížích dne 25. června 1150. Poslední cesta olomouckého biskupa vedla podle jeho přání na Strahov, kam byly uloženy jeho ostatky.¹⁵⁹ Biskup Jindřich Zdík byl významnou postavou olomoucké církve a také jedním z prvních Čechů, kteří se účastnili cesty do Svaté země. Během svého působení na biskupském stolci se zasloužil o reformu moravské církve, přenesl biskupské sídlo od kostela sv. Petra ke sv. Václavovi, což bylo doprovázeno vznikem dvanáctičlenné kapituly a výstavbou významné románské památky – biskupského paláce v Olomouci. Jindřich Zdík založil také skriptorium, jehož listy a listiny jsou dodnes významnou památkou a tvoří jednu z nejrozsáhlejších sbírek středověkých Čech a Moravy z doby před 13. stoletím. Jindřich Zdík se ve své době těšil z přízně významných osobností, mezi které patřil Vladislav II., papež Evžen III. či římský král Konrád III.

¹⁵⁷ ŽEMLIČKA, Josef. Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: Hrbáčová, Jana (ed.), s. 26.

¹⁵⁸ BISTRICKÝ, Jan. Muž reformy na olomouckém stolci, Jindřich Zdík. In: JAN, Libor – DRAHOŠ, Zdeněk, s. 42.

¹⁵⁹ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 198-199.

5.2.1 Autonomie olomoucké biskupské církve

Zdá se, že vývoj církve na Moravě předstihl vývoj v Čechách, kde kníže nepodporoval upevnění autority pražského biskupa tolik jako v případě Olomouce. Jindřich Zdík i pražský biskup Daniel usilovali o to, aby biskupské úřady mohly plnit funkci nezávislého církevně správního subjektu. Chtěly proto prosadit právní ochranu biskupských práv a majetků. Jindřich Zdík se tak orientoval na posílení struktury olomoucké domény a především na urovnání poměrů mezi biskupem, kapitulou a arcijáhenstvím.¹⁶⁰

Jindřich Zdík se snažil prosadit reformu církve, která by upevnila organizační strukturu a majetek církve a zároveň by církev vymanila z područí světské moci. Církev se do této doby musela spoléhat na podporu ústřední moci, která poskytovala církvi ochranu proti drobným feudálům, kteří ožebračovali církevní poddané či samotné duchovní. Kníže naopak potřeboval církev jako spojence proti narůstající moci feudálů.¹⁶¹ Své postavení Jindřich Zdík využíval k posílení pravomocí biskupského stolce. Významnou příležitostí ke zlepšení postavení církve bylo předání finančních prostředků k dokončení rozestavěného kostela sv. Václava, kam Jindřich Zdík po jeho dokončení v roce 1141 přenesl sídlo biskupa, při kterém zřídil dvanáctičlennou kapitolu. Tím, že Jindřich Zdík podřídil správce hradeckých kostelů pod olomouckou diecézi, získal i majetek náležející k těmto kostelům. Dohromady s majetkem kostela sv. Václava tak získal přes 200 moravských vsí či jejich dílů. Moravská církev byla po vytvoření této organizace majetkově dostatečně zajištěna.¹⁶² Mezi další opatření Jindřicha Zdíka k získání autonomie církve patří potvrzení práv Konrádem III. na hrad Podivín, přičemž touto imunitou Konrád III. osvobodil osoby z okolí biskupa z pravomoci hradeckých orgánů, což

¹⁶⁰ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 249.

¹⁶¹ BISTRICKÝ, Jan. Muž reformy na olomouckém stolci, Jindřich Zdík. In: JAN, Libor – DRAHOŠ, Zdeněk (eds.), s. 29.

¹⁶² Tamtéž, s. 30–33.

následně potvrdil i kníže Vladislav II. V rámci upevnění diecézní správy se Zdík zaměřil také na důležitý prvek církevní administrativy, kterým se v průběhu 12. století stala rozrůstající se farní síť, která se postupně šířila na venkov z hradeckých center.¹⁶³

Shrneme-li informace z předchozích odstavců, vyplývá z nich, že prvním krokem k získání samostatnosti olomoucké církve bylo zřízení sídla biskupství a vytvoření dvanáctičlenné kapituly. Tímto krokem došlo k podřízení velkofarních kostelů se sídly arcijáhensství pod chrám sv. Václava v Olomouci, a tím tedy i k centralizaci správy moravské církve.¹⁶⁴ Druhým krokem bylo získání práv od Konráda III. a následné potvrzení těchto práv Vladislavem II., čímž získal Jindřich Zdík imunitu, na jejímž základě již olomoucké biskupství nespadlo pod pravomoc moravských úředníků, ale bylo podřízeno biskupovi, a olomoucká církev se tak stala autonomním útvarem.

5.2.2 Románský biskupský palác v Olomouci

Významným počinem biskupa Jindřicha Zdíka bylo zřízení biskupského sídla a s ním spojené dvanáctičlenné kapituly v Olomouci. Do dnešní doby se z budovy biskupského paláce dochovaly pouze obvodové zdi na severu a západě a také románská sdružená okna.

Na Václavském návrší v Olomouci se nachází románský biskupský palác, dříve také známý jako Přemyslovský palác. Palác byl objeven v roce 1867 Karlem Bieblem a po dlouhou dobu byl považován za bývalý knížecí palác moravských úředníků.¹⁶⁵ Archeologické doklady svědčí o intenzivním osídlení Svatováclavského návrší již od mladší doby kamenné. Důležité postavení hrála Olomouc i v době velkomoravské, díky severnějšímu položení než ostatní velkomoravská centra do

¹⁶³ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, s. 250.

¹⁶⁴ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Historický vývoj východní Moravy v 10. až 14. století a přínos archeologie k poznání jejich dějin. In: GALUŠKA – KOUŘIL – MITÁČEK (eds.), s. 12.

¹⁶⁵ BISTRICKÝ, Jan (ed.). *Národní kulturní památka Přemyslovský palác v Olomouci: průvodce*. Olomouc, Krajské vlastivědné muzeum, 1988, s. 29.

Olomouce tolik nezasáhly nájezdy Maďarů na počátku 10. století, což mohl být také jeden z důvodů, proč se právě Olomouc stala centrem vznikajícího přemyslovského státu i sídlem znovuobnoveného biskupství.¹⁶⁶

Původní olomoucký hrad byl dříve spojován s kostelem sv. Petra, u kterého bylo v roce 1063 znovuobnoveno moravské biskupství. Kostel sv. Petra původně sloužil potřebám knížecí družiny, ale s obnovením biskupství se kostel stal biskupskou katedrou určenou biskupovi a kapitule. Je proto pravděpodobné, že vznikl v blízkosti kostela sv. Petra nový vlastnický knížecí kostel, o jehož existenci snad vypovídají i archeologické nálezy pozůstatků kamenné církevní stavby.¹⁶⁷

Změny na olomouckém hradě nastaly na počátku 12. století, kdy údělný kníže Svatopluk zahájil stavbu románské baziliky, které měla nahradit nevelký kostel sv. Petra.¹⁶⁸ Kostel sv. Václava byl založen mezi léty 1104–1109 a nedlouho po započetí stavby se v blízkosti baziliky začalo i pohřbívat.¹⁶⁹ Ve stavbě pokračoval i jeho syn kníže Václav, jenž těsně před svou smrtí v roce 1130 svěřil dokončení baziliky olomouckému biskupovi Jindřichu Zdíkovi, který již v roce 1131 nechal stavbu za účasti českého knížete Soběslava vysvětit. Dokončovací práce na bazilice i na budování románských staveb v sousedství probíhaly ještě po několik dalších let. Roku 1141 bylo sídlo olomouckého biskupství přeneseno z Předhradí od kostela sv. Petra ke kostelu sv. Václava. Založena byla také nová dvanáctičlenná kapitula se společným kapitulním domem a síní

¹⁶⁶ MLČÁK, Leoš. Stavební vývoj olomouckého hradu do konce XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.): *Sága moravských Přemyslovců: život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Brno, Vlastivědné muzeum, Olomouc, 2006, s. 125-126.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 125–126.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 129.

¹⁶⁹ VOJKOVSKÝ, Rostislav. *Olomouc: zaniklý hrad v bývalém „hlavním městě“ Moravy*. Na 39 stranách osudy hradu v době údělných knížat, 24 fotografií, 5 kreseb s podobou v minulosti, příběhy, jež se váží k hradu a městu, půdorys s popisky, situace a seznam knížecích a královských majitelů. Dobrá, Beatris, 1953, dotisk 2007, s. 10.

s ambitem po vzoru jeruzalémské kapituly Božího hrobu. Sídlem biskupa se stal patrový románský palác.¹⁷⁰

Vzhled baziliky je znám například z vyobrazení na velké pečetí olomoucké kapituly s obrazem Jindřicha Zdíka nacházející se na listině z roku 1213.¹⁷¹ Trojlodní bazilika měla na západní straně dvě hranolové věže v šířce bočních lodí a nad hlavní lodí trojúhelníkovitý štít střechy.¹⁷² Dvojice čtyřbokých arkádových pilířů členily trojlodní prostor a hlavní loď byla ukončena půlkruhovitou apsidou. Deset sloupů s krychlovými hlavicemi neslo klenby v trojlodní kryptě umístěné pod chórem, jejíž podlaha byla kamenná a obvodové zdi byly členěny nikami.¹⁷³ V prostoru severně od baziliky vystavěli biskupský palác a kapitulní dům. Církevní areál byl propojen pomocí ambitu. Kapitulní dům v přízemí obsahoval kapitulní síň přístupnou z ambitu a v patře společný dormitář a refektář. Biskupský palác měl obdélnou dispozici a na jeho jižní straně byl vytvořen rajský dvůr. Palác byl do patra přístupný po vnějším schodišti a zároveň byl propojen se severní věží baziliky. V obytném patře paláce se nacházely tři místnosti, dvě postranní komnaty a středový ceremoniální sál. Osvětlení zajišťovala dvojitá a trojitá sdružená okna se zdobenými hlavicemi sloupků. Na stavbu bylo použito řádkové kamenné zdivo s podřezávanými spárami.¹⁷⁴

Roky 1138 až 1141 byly obdobím rozsáhlé stavební činnosti. V této době byla dokončena stavba i výzdoba kostela sv. Václava, ale také výstavba budov pro novou kapitolu, která se řídila podle zásad *vita communis*, což znamenalo společný život ve společném refektáři (tj.

¹⁷⁰ MLČÁK, Leoš. Stavební vývoj olomouckého hradu do konce XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 129.

¹⁷¹ DOHNAL, Vít. *Tři nejstarší olomoucké kostely. Olomoucký hrad v raném středověku (III.)*. Archeologické památky střední Moravy, svazek 10. Olomouc, Archeologické centrum, 2006, s. 19.

¹⁷² POJSL, Miloslav. Románský palác v Olomouci a jeho památková obnova. In: MICHNA, Pavel – POJSL, Miloslav: *Románský palác na olomouckém hradě: Archeologie a památková obnova*. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 1988, s. 200.

¹⁷³ DOHNAL, Vít. *Tři nejstarší olomoucké kostely*, s. 22.

¹⁷⁴ MLČÁK, Leoš. Stavební vývoj olomouckého hradu do konce XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 129.

jídelně), dormitáři (tj. ložnici) a chóru. Na základě kapitulní listiny museli kanovníci v chóru vykonávat společné ranní, denní a noční modlitby.¹⁷⁵ Společný život kapituly v kapitulním domě se zhroutil o několik let později, nejspíše v počátcích vlády biskupa Roberta (1202–1240), kdy kanovníci vyžadovali komfortnější život v oddělených dvorcích na Svatopetrském návrší. Je možné, že s tímto přesunem kanovníků souvisí i požár hradu z roku 1204, při kterém vyhořela katedrála, biskupský palác a nejspíše i kapitulní dům. Biskupský palác byl znovu opraven a darován katedrální škole, o čemž mimo jiné svědčí i rytiny žáků v ostění románských oken. Další požár postihl palác v roce 1265 a po této události nebyl již znovuobnoven. Po požáru byla k severní a západní stěně paláce přistavěna dvě ramena gotické křížové chodby. K zaniklému kapitulnímu domu a ke katedrále přiléhala zbylá ramena ambitu. V roce 1274 byla na hradě zbudovaná nova katedrální škola biskupem Brunem ze Schauenburgu.¹⁷⁶ Význam olomouckého hradu postupem času upadal a až v roce 1867 byla jedna z nejvýznamnějších památek románského umění na našem území znovu objevena.

5.3 Znojenská rotunda

Další významnou církevní stavbou na Moravě je bezesporu rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě, která je pro historiky důležitá především svojí freskovou výzdobou vyobrazující cyklus přemyslovských knížat.

Město Znojmo patřilo od 11. století jako centrum jednoho ze tří údelů mezi nejdůležitější hospodářská a správní střediska na Moravě. Mezi významné památky dodnes náleží bezesporu hradní kaple, původně zasvěcená Nanebevzetí Panny Marie¹⁷⁷, rotunda sv. Kateřiny stojící na

¹⁷⁵ BISTŘICKÝ, Jan. Muž reformy na olomouckém stolci, Jindřich Zdík. In: JAN, Libor – DRAHOŠ, Zdeněk (eds.), s. 32.

¹⁷⁶ MLČÁK, Leoš. Stavební vývoj olomouckého hradu do konce XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.), s. 130.

¹⁷⁷ Zasvěcení rotundy Panně Marii je zmíněno na rytém nápisu v omítce; viz níže.

skalní ostrožně v areálu přemyslovského hradu.¹⁷⁸ V písemných pramenech je rotunda zmiňována rokem 1239, kdy je jmenován kaplan Přemysl, a rokem 1287 je označována jako královská kaple ve filiální závislosti na znojenském kostele sv. Michala.¹⁷⁹

Do první poloviny 11. století je datován vznik rotundy, která byla prvním hradním kostelem ve Znojmě.¹⁸⁰ Původně byla v rotundě zaklenuta apside, až později i loď, zároveň byla k boční stěně lodi připojena kamenná lavice.¹⁸¹ Prvotní názor historiků o době vzniku rotundy byl, že ji nechal zbudovat kníže Břetislav I. před polovinou 11. století a o sto let později měla být stavba následně opatřena klenbou a výmalbou. Datace rotundy byla podpořena řadou letopočtů. Rotunda měla jako velkofarní hradský kostel vzniknout přibližně v roce 1037, svatba knížete Bořivoje ve sv. Kateřině byla datována rokem 1100 a poslední datum 1134 zmiňuje nástupnickou dohodu mezi Soběslavem I. a znojenským údělníkem Konrádem. Rok 1134 byl po nálezu rytého nápisu ve stěně stanoven jako datum přestavby rotundy Konrádem, který se tak měl stát druhým zakladatelem stavby. Plošný archeologický výzkum, který proběhl v prostorách stavby, potvrdil výstavbu rotundy knížetem Břetislavem I. před rokem 1050 a úpravy rotundy, ke kterým mělo dojít v roce 1134.¹⁸²

Rotunda sv. Kateřiny je centrální stavbou s válcovitou lodí a půlkruhovou apsidou. Loď je zaklenutá kopulí a apside konchou. Vrchol střechy kopule kryla kdysi lucerna. Omítnuté vnitřní stěny rotundy jsou vyzdobeny nástěnnými malbami zobrazujícími figurální motivy propojující křesťanské prvky s vyobrazením světských panovníků přemyslovské

¹⁷⁸ KLÍMA, Bohuslav. *Znojenská rotunda ve světle archeologických výzkumů*. Brno, Masarykova univerzita, 1995, s. 17–18.

¹⁷⁹ JAN, Libor. Několik poznámek k nejstarší církevní organizaci na Znojensku. *Časopis Matice moravské*, Brno, Matice moravská., 1997, vol. 116, no. 1, s. 46.

¹⁸⁰ FRIEDL, Antonín. *Přemyslovci ve Znojmě*. Praha, Odeon, 1966, s. 17.

¹⁸¹ MERHAUTOVÁ, Anežka. Přemyslovský cyklus ve znojenské rotundě. In: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Přemyslovci, budování českého státu*. Praha, NLN, 2009, s. 278.

¹⁸² WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 278.

dynastie.¹⁸³ Při restauraci maleb Františkem Fišerem v roce 1949 byl v omítce malované drapérie objeven vyrytý rok a latinský nápis,¹⁸⁴ jehož překlad zní takto: „*V království Pána našeho Ježíše Krista Roku Páně od narození téhož tisícího stého třicátého čtvrtého provedenými malbami králů zvelebil svatyni blahoslavené Panny Marie a sv. Kateřiny kníže Konrád druhý zakladatel a udělal její novou (pře)stavbu.*“¹⁸⁵ Rotunda sv. Kateřiny tvořila po staletí neoddělitelnou součást přemyslovského hradu a je považována za knížecí kapli hradu s dodatečnou funkcí velkofarního chrámu.¹⁸⁶

Malířská výzdoba vznikla při dostavbě rotundy v roce 1134, kdy ji nechal pořídit úřední kníže Konrád II. Znojemský, a zobrazuje vznik českého státu, příchod Přemysla Oráče od pluhu a také česká a moravská knížata až do doby vlády knížete Konráda. Vyobrazených knížecích postav je dvacet sedm, devět z nich je zobrazeno bez pláště a právě tyto postavy jsou považovány za moravské Přemyslovce.¹⁸⁷ Malby v rotundě byly prováděny od kupole směrem k zemi na omítku, která byla nanášena v horizontálních pásích a níže položený pás tak vždy částečně překrýval omítkový pás nad ním.¹⁸⁸ V apsidě nad oltářem je vyobrazen Kristus na duze v majestátu, po jehož stranách stojí Panna Marie a sv. Jan Křtítel. Triumfální oblouk je pokryt malbami poprsí dvanácti andělů. Malba lodi je pomocí čtyř horizontálních pásů rozdělena na cykly, z nichž první má podobu ozdobné draperie, druhý pás vyjevující mariánský cyklus souvisí s původním zasvěcením kostela Nanebevzetí Panny Marie, třetí cyklus zpodobňuje donátory výmalby Konráda II. a jeho ženu

¹⁸³ KLÍMA, Bohuslav. *Znojemská rotunda ve světle archeologických výzkumů*, s. 17–18.

¹⁸⁴ ZÁSTĚRA, Jaroslav. *Znojemská rotunda a Velká Morava*. Brno, 1990, s. 144.

¹⁸⁵ In regno domini nostri ihesu Xristi. Anno dominice ab incarnationis eiusdem Millesimo CXXXIII peractis picturis regum auxit cellam beate virginis Marie et S. Catherine dux Conradus secundus fundator et novam fecit constructionem eius. Klíma, *Znojemská rotunda*, s. 29.

¹⁸⁶ KLÍMA, Bohuslav. *Znojemská rotunda ve světle archeologických výzkumů*, s. 19.

¹⁸⁷ KRZEMIEŃSKA, Barbara. Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě. In: KRZEMIEŃSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan, s. 7-9.

¹⁸⁸ MERHAUTOVÁ, Anežka. Znojemská rotunda a její nástěnné malby. In: KRZEMIEŃSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan: *Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě*. Praha, Set out, 2000, s. 54.

Marii Srbskou, poslední pás představuje povolání Přemysla Oráče na knížecí stolec a přemyslovskou genealogii. V kopuli lodi se vyjímají čtyři evangelisté u psacích pultů doplnění apokalyptickými cherubíny se šesti křídly na ohnivých kolech. V samém středu klenby se nachází znázornění holubice jakožto symbolu sv. Ducha.¹⁸⁹ Nad vrcholem konchy je zobrazen oblak s vysunutou žehnající rukou Boží.¹⁹⁰

Pořadí knížat vypočtených v rotundě bylo stanoveno následovně: 18 postav bylo určeno jako pražská knížata od Bořivoje I. po Vladislava I.¹⁹¹ a 9 postav bez plášťů jako moravská údělná knížata počínaje Břetislavem I., dále zde má být zobrazen Vratislav II., Konrád Brněnský, Ota I., Oldřich Brněnský, Litold Znojemský, Ota II. Olomoucký, Svatopluk Olomoucký a Václav Olomoucký. Údělníci, kteří byli v roce výmalby rotundy na živu, nejsou na freskách znázorněni, stejně tak zde není i pražský Soběslav I., Vratislav Brněnský a Konrád II. Znojemský, který je zvěčněn pouze jako donátor dostavby rotundy.¹⁹²

Zájem o rotundu a její výmalbu se objevil od počátku 19. století, kdy bylo upozorňováno na špatný stav fresek a zatékající vodu do rotundy. Roku 1862 byl vytvořen, na pověření vídeňské Centrální komise pro ochranu památek, podrobný popis rotundy i s barevnými kopiemi maleb. I přes tyto zásahy komise na ochranu památek došlo v roce 1879 v rotundě ke zřízení košíkářské dílny. Další kroky k záchraně památky přišly kolem roku 1890, kdy byly provedeny restaurátorské práce, které ale po umělecké stránce znehodnotily uměleckou hodnotu fresek. Oprava těchto znehodnocujících úprav byla svěřena v letech 1947–1949 Františku Fischerovi, který malbu vrátil do původní podoby a navíc objevil

¹⁸⁹ KLÍMA, Bohuslav. *Znojemská rotunda ve světle archeologických výzkumů*, s. 18.

¹⁹⁰ MERHAUTOVÁ, Anežka. Znojemská rotunda a její nástěnné malby. In: KRZEMIEŇSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan, s. 55.

¹⁹¹ TŘEŠTÍK, Dušan. Objevy ve Znojmě. In: KRZEMIEŇSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan: *Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě*. Praha, Set out, 2000, s. 72.

¹⁹² KRZEMIEŇSKA, Barbara. Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě. In: KRZEMIEŇSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan, s. 37.

již zmiňovaný latinský nápis. Z důvodu zatékající vody byl nutný další restaurátorský zásah v roce 1966, přičemž byla vyměněna i střecha, zpevněna barevná vrstva i omítkový podklad a konečně byl obrazům navrácen jejich původní charakter odstraněním všech znehodnocujících zásahů.¹⁹³

¹⁹³ KLÍMA, Bohuslav. *Znojemská rotunda ve světle archeologických výzkumů*, s. 28–30.

6 VZNIK MARKRABSTVÍ

Smrtí Vladislava II. v roce 1172 začíná krize českého státu trvající až do roku 1197, tedy do nástupu Přemysla Otakara II. Tato krize byla spojena s boji o vládu v Čechách, které se účastnili potomci Soběslava I. proti potomkům Vladislava II., dále boční větev Přemyslovců Děpoltici a moravský Konrád II. Ota Znojemský. Vnitřních rozporů v zemi posléze využil Fridrich I. Barbarossa († 1190) a jeho nástupce Jindřich VI. († 1197), kteří do bojů zasahovali z moci císaře.¹⁹⁴

Vladislav II (1140–1172) během své vlády stranil vládnoucímu králi, zprvu Konrádu III. († 1152), a po jeho smrti nástupci Fridrichovi I. Barbarossovy (1152–1190), což mu přineslo počátkem roku 1158 královskou korunu. Po smrti pražského biskupa Daniela se Vladislav zapojil do sporů o salcburské arcibiskupství, čímž se dostal do sporu i s císařem. Vladislav se pokusil předat moc svému synovi Bedřichovi¹⁹⁵, který ale nebyl schopen potvrdit královskou hodnost a následně ztratil knížecí stolec ve prospěch bratrance Oldřicha. Ten jej vzápětí předal svému bratrovi Soběslavovi II., který s nastolením na trůn začal ztrácet spojence, jejichž zájem se přesouval zpět ke knížeti Bedřichovi.¹⁹⁶ Kníže Bedřich na podzim roku 1178 s podporou císaře dobyl Prahu a po bitvě na Bojišti u Prahy v lednu 1179 vyhnal ze země dosavadního vládce Soběslava II., ke kterému se připojil i jeho bratr Václav spravující Olomoucko. Za pomoc Bedřichovi k vítězství mohl získat olomoucký úděl znojemský Konrád Ota, přesto si kníže Bedřich nad olomouckým údělem ponechal kontrolu a svěřil ho do správy markraběte Přemysla, který byl českému knížeti podřízen. Bedřich tak mohl být označován jako vládce Čech i Moravy.¹⁹⁷ První zmínka o hodnosti markraběte pochází z císařské listiny, zmiňující knížete Bedřicha, který 1. července 1179 na chebské

¹⁹⁴ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 43–44.

¹⁹⁵ Známy též jako Fridrich. VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 44–45.

¹⁹⁶ KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*, s. 122–124.

¹⁹⁷ WIHODA, Martin. *Vznik moravského markrabství*. *Český časopis historický*. Praha, Historický ústav AV ČR, 1999, vol. 97, no. 4, s. 456–457.

falci, pod dohledem císaře, urovnal spor s rakouským vévodou. Důležité ale je, že český kníže přijel do Chebu spolu se svým bratrem Přemyslem v hodnosti markraběte z Moravy.¹⁹⁸

Povstání české šlechty v roce 1182 posunulo do čela státu Konráda Otu, kníže Bedřich tak byl nucen uprchnout ke dvoru Fridricha Barbarossy a žádat ho o pomoc. Tato prosba dala císaři možnost učinit první pokusy k přímému podřízení si přemyslovského území. Fridrich Barbarossa si oba protivníky pozval 29. září 1182 na říšský sněm do Řezna, kam nechal přinést katovské sekery, jako symbol smrti proti možnému odporu Čechů.¹⁹⁹ Císař poté Bedřichovi svěřil zpět vládu nad Čechami a Konrádu Otovi vládu nad Moravou²⁰⁰ - markrabstvím, nezávislým na Čechách, podléhajícím císaři a přímým říšským lénem.²⁰¹ Titul markrabího a markrabství vyjadřoval podřízenost Moravy říši, přičemž markrabství označovalo pohraniční oblast říše. Čechy tak byly obklopeny říší z obou stran.²⁰²

Konrádova vláda, která byla zcela nezávislá na českém knížeti, byla považována za porušení české svrchovanosti. Na základě toho vyslal Bedřich, v době nepřítomnosti císaře v Německu, na Moravu vojska.²⁰³ Jelikož si Konrád Ota nárokoval práva nad celou Moravou,²⁰⁴ poslal Bedřich v roce 1185 na Znojensko svého bratra Přemysla.²⁰⁵ České vojsko vyplenilo Znojensko a Bítovsko, a po tomto úspěchu se Přemysl na Moravu vrátil ještě koncem listopadu téhož roku. Ke střetu došlo v bitvě u Loděnic, ve které sice Přemysl opět zvítězil, ale utrpěl

¹⁹⁸ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 237.

¹⁹⁹ BARBOROVÁ, Eva. *Postavení Moravy v českém státě v době předhusitské (1182–1411)*. Sborník archivních prací 20, ročník XX., Praha, Orbis, 1970, s. 311–312.

²⁰⁰ WIHODA, Martin. *Vznik moravského markrabství*, s. 456–457.

²⁰¹ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 44.

²⁰² BARBOROVÁ, Eva. *Postavení Moravy v českém státě v době předhusitské (1182–1411)*, s. 315.

²⁰³ KEJŘ, Jiří. *O tzv. bezprostřední podřízenosti Moravy říši*. Sborník archivních prací 28, ročník XXVIII., Praha, Panorama, 1978, s. 240–241.

²⁰⁴ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 237–238.

²⁰⁵ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 45.

těžké ztráty na vojsku, a proto se stáhl zpět do Čech.²⁰⁶ V roce 1186 uzavřel Konrád Ota s Bedřichem spojení v Kníně, kde mu bylo přislíbeno nástupnictví na trůn (1189–1191), dále byla zrušena lenní závislost Moravy na Říši a došlo také k obnovení integrity státu Přemyslovců.²⁰⁷

Povýšení Moravy na markrabství Fridrichem Barbarossou a nazývání Konráda Oty markrabětem bylo mnoha historiky považováno za vznik moravského markrabství.²⁰⁸ Konrád Ota byl markrabětem nazván v císařském privilegii z 11. listopadu 1186 a sám Konrád se tak ohlásil v březnu 1187 na dvorském sjezdu v Řezně. Hodnost moravského markraběte Konrád Ota ztrácí až po svém nástupu na trůn v Praze v roce 1189,²⁰⁹ kdy dochází k opětovnému sjednocení českého státu.²¹⁰ Nástupcem Konráda Oty se stává kníže Václav II., který ale byl sesazen intrikami biskupa Jindřicha Břetislava. Na vévodský stolec usedá Přemysl Otakar a jeho mladší bratr Vladislav Jindřich se stává dalším moravským markrabětem. Tato hodnost mu přesto nezůstane nadlouho, v červnu 1193 je ve Wormsu Přemysl Otakar zbaven vlády a na trůn usedá biskup Jindřich Břetislav, který na jaře 1194 táhne na Znojensko odkud je následně sesazen Vladislav Jindřich. Ten se po ztrátě území a hodnosti markraběte vrací jako prostý dvořan do Prahy. Po smrti knížete – biskupa Jindřicha Břetislava získává právo na trůn Vladislav Jindřich, který ho předal 6. prosince 1197 Přemyslovi s tím, že jeden bude vládnout na Moravě a druhý v Čechách. Tím dochází ke druhé vládě Vladislava Jindřicha jako moravského markraběte (1197–1222).²¹¹

Hodnost moravského markraběte znamenala za prvního moravského markraběte Přemysla podřízenost českému knížeti. Konrád

²⁰⁶ WIHODA, Martin. *Vznik moravského markrabství*, s. 461.

²⁰⁷ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 45.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 44.

²⁰⁹ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 238–241.

²¹⁰ KEJŘ, Jiří. *O tzv. bezprostřední podřízenosti Moravy říši*, s. 247.

²¹¹ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 238–241.

Ota, který se stal markrabětem po knínské dohodě, taktéž slíbil Bedřichovi věrnost výměnou za nástupnická práva a stejně tak Vladislav Jindřich, který přenechal trůn Přemyslovi, si ponechal právo zasahovat do veřejných záležitostí. Vyplývá z toho tedy, že moravský markrabě byl podřízen českému králi, ale zároveň měl dědická práva.²¹² Potomci Vladislava Jindřicha měli na Moravě vládnout dědičně, stejně tak potomci Přemysla Otakara I. v Čechách. V případě vymření jedné z linií je pravděpodobné, že byla uznána vzájemná dědičnost království či markrabství. Roku 1212 císař Fridrich II. tyto dohody potvrdil vydáním Zlaté buly sicilské a zároveň v ní vymezil vzájemné vztahy přemyslovského státu k Říši.²¹³

²¹² WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*, s. 241–242.

²¹³ VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*, s. 45.

7 ZÁVĚR

Tématem předkládané práce bylo nastínit charakteristiku středověké Moravy v době knížecí od jejího vzniku, prostřednictvím stařešinského zákona Břetislava I., po zánik knížecí Moravy, se kterým souvisí nastolení markrabství na Moravě. Další velkou kapitolou práce bylo shrnutí problematiky moravské církve od pádu Velké Moravy, přes obnovení olomouckého biskupství, po jednu z největších postav olomouckého biskupství, tedy biskupa Jindřicha Zdíka.

Termín údělná Morava zavedl v roce 1835 Josef Jungmann, a tento pojem již před koncem 19. století nahradil v odborné literatuře historicky přesnější pojem knížecí Morava. Knížecí či údělná Morava vznikla na základě stařešinského řádu Břetislava I., který roku 1055 rozhodl, že vládnoucím knížetem bude vždy nejstarší z rodu. Mladším z Přemyslovců svěřil správu Moravy, kterou rozdělil na díly (partes). Nejstarší z rodu Přemyslovců vládl v Čechách a dohlížel na Moravu dělenou na díly, kde vznikl východní úděl s centrem v Olomouci a západní brněnský úděl, ze kterého byl na konci 11. století navíc vyčleněn úděl znojemský. Jak je patrné z předložené práce, nebyl Břetislavův řád všemi Přemyslovci vždy striktně dodržován. Na Moravě se tak po celé 12. století střetávala snaha pražských knížat o zbavení moravských údělníků nároků na pražský trůn s rodinnými a osobními zájmy moravských údělníků, kteří se naopak snažili dosáhnout nezávislosti na pražském knížeti. Zavedením dědičného práva moravských údělů podpořil Vratislav II. snahu údělníků o správu údělů jakožto dědictví pro své syny. Pražský kníže by tedy na základě dědičnosti údělů neměl do poměrů na Moravě zasahovat, ale činil tak, protože z pražského pohledu podléhali moravští údělníci českému knížeti. Nejzávislejším údělem na Praze bylo nejpozději od roku 1130 Olomoucko, které mělo oproti zbylým údělům bližší hranice s Čechami, a zároveň hájil zájmy pražského knížete na Olomoucku biskup Jindřich Zdík.

Moravské biskupství bylo po pádu Velké Moravy znovu obsazeno, ale zaniklo po ovládnutí Moravy polskými Piastovci. Po dobytí a připojení Moravy knížetem Oldřichem spravovali pražští biskupové Čechy a Moravu jako jednotné biskupství. K obnovení olomouckého biskupství došlo roku 1063 zásahem knížete Vratislava II. Novým moravským biskupem, který se jako první natrvalo usadil v Olomouci, byl biskup Jan. První moravská kapitula poté vznikla při kostele sv. Petra v Olomouci. Jedním z nevýznamnějších mužů olomouckého církve se stal sedmý dosazený biskup, Jindřich Zdík, který byl zároveň diplomatem ve službách panovníků a papežů. Jindřich Zdík za dobu svého episkolátu provedl zásadní reformu olomoucké církve, kterou upevnil její organizační strukturu a vymanil biskupství z pravomocí moravských úředníků, na základě čehož se moravská církev stala plně autonomním útvarům.

Jmenování Konráda Oty markrabětem Fridrichem Barbarossou v roce 1182 a vytvořením markrabství, které vyjadřovalo podřízení Moravy říši a naprostou nezávislost na Čechách, je považováno za vznik moravského markrabství, které mělo za následek zánik knížecí Moravy. Až dohoda uzavřená v roce 1186 v Kníně mezi Konrádem Otou a Bedřichem vyvázala Moravu z lenní závislosti na říši, čímž byla obnovena integrita přemyslovského státu. Moravský markrabě tak měl jistá dědická práva, ale zároveň byl podřízen českému vládci. Vzájemná dohoda mezi pražskou a moravskou linií, o dědičnosti markrabství či království v případě vymření potomků, byla stvrzena císařem Fridrichem II. roku 1212 vydáním Zlaté buly sicilské.

Morava v době knížecí zahrnovala epochu zhruba 150 let, které byly obdobím plným zvrátů a vzájemného soupeření členů přemyslovského rodu. Přesto bylo toto období významným pro dějiny Moravy a českého státu vůbec. V knížecí době vznikly významné architektonické památky, které můžeme v Olomouci a ve Znojmě obdivovat dodnes. Významným počinem bylo znovuzaložení moravské

církve, jejíž tradice sahá až do dob Velké Moravy, a od jejíhož obnovení a ustanovení biskupství se sídlem v Olomouci uplynulo v loňském roce 950 let.

8 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

DĚTMAR Z MERSEBURKU. *Kronika*. Praha, Argo, 2008.

KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Překlad Karel Hrdina a Marie Bláhová. Praha, Paseka, 2012.

Literatura

BARBOROVÁ, Eva. *Postavení Moravy v českém státě v době předhusitské (1182–1411)*. Sborník archivních prací 20, ročník XX., Praha, Orbis, 1970, s. 309–362.

BISTRICKÝ, Jan (ed.). *Národní kulturní památka Přemyslovský palác v Olomouci: průvodce*. Olomouc, Krajské vlastivědné muzeum, 1988.

BISTRICKÝ, Jan - ČERVENKA, Stanislav. *Olomoucké horologium, kolektář biskupa Jindřicha Zdíka*. Olomouc – Praha, Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.

BISTRICKÝ, Jan. Muž reformy na olomouckém stolci, Jindřich Zdík. In: JAN, Libor – DRAHOŠ, Zdeněk (eds.): *Osobnosti moravských dějin (1)*, Brno, Matice moravská, 2006, s. 27–43 .

BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Naďa (eds.). *Velké dějiny zemí koruny české. Svazek I. do roku 1197*. Praha, Litomyšl, Paseka, 1999.

BRETHOLZ, Bertold. *Dějiny Moravy*. První svazek. Druhé oddělení (do roku 1197). Brno, 1896.

DOHNAL, Vít. *Olomoucký hrad v raném středověku. 10. až první polovina 13. století*. Olomouc, Esmedia DTP, 2001.

- DOHNAL, Vít. *Tři nejstarší olomoucké kostely. Olomoucký hrad v raném středověku (III.)*. Archeologické památky střední Moravy, svazek 10. Olomouc, Archeologické centrum, 2006.
- FIFKOVÁ, Renáta (ed.): *Sága moravských Přemyslovců: život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. In: Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního českého krále z dynastie Přemyslovců. Olomouc, Brno, Vlastivědné muzeum, 2006.
- FRIEDL, Antonín. *Přemyslovci ve Znojmě*. Praha, Odeon, 1966.
- HORNA, Richard. *Několik kapitol z dějin údělných knížat na Moravě. Příspěvek k ústavním dějinám moravským do konce XII. století*. Bratislava, Právnická fakulta univerzity Komenského, 1926.
- HRBÁČOVÁ, Jana (ed.). *Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Olomouc, Muzeum umění Olomouc, 2009.
- JAN, Libor. Několik poznámek k nejstarší církevní organizaci na Znojemsku. *Časopis Matice moravské*, Brno, Matice moravská., 1997, vol. 116, no. 1, s. 39–51.
- JAN, Libor. Několik poznámek k nejstarší církevní organizaci na Znojemsku. In: CIPRIAN, Pavel (ed.): *Znojemská rotunda ve světle vědeckého poznání*. Vědecká konference, Znojmo, 23. – 25. 9. 1996, Znojmo, 1997, s. 46–50.
- JOKEŠ, Petr. *Farní organizace na středověké západní Moravě*. Brno, Matice moravská, 2011.
- KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. – 12. století*. I. díl. Čeleď sv. Václava. Praha, Libri, 2011.

- KEJŘ, Jiří. *O tzv. bezprostřední podřízenosti Moravy říši*. Sborník archivních prací 28, ročník XXVIII., Praha, Panorama, 1978, s. 233–285.
- KLÍMA, Bohuslav. *Znojemská rotunda ve světle archeologických výzkumů*. Brno, Masarykova univerzita, 1995.
- KOHOUT, Štěpán. Olomouc a moravská církev v XI. – XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.): *Sága moravských Přemyslovců: život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Olomouc, Brno, Vlastivědné muzeum, 2006, s. 65–80.
- KRZEMIÉNSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan. *Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě*. Praha, Set out, 2000.
- KRZEMIÉNSKA, Barbara. Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě. In: KRZEMIÉNSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan: *Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě*. Praha, Set out, 2000, s. 7–50.
- KUBÍČEK, Alois - LÍBAL, Dobroslav. *Strahov*. Praha, Orbis, 1955.
- LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců III. Správa a obrana země (1012–1055). Od Oldřicha po Břetislava I*. Praha, Libri, 2008.
- MERHAUTOVÁ, Anežka. Přemyslovský cyklus ve znojemské rotundě. In: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Přemyslovci, budování českého státu*. Praha, NLN, 2009, s. 278–280.
- MERHAUTOVÁ, Anežka. Znojemská rotunda a její nástěnné malby. In: KRZEMIÉNSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan: *Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě*. Praha, Set out, 2000, s. 51–66.

- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Historický vývoj východní Moravy v 10. až 14. století a přínos archeologie k poznání jejich dějin. In: GALUŠKA, Luděk – KOUŘIL, Pavel – MITÁČEK, Jiří (eds.). *Východní Morava v 10. až 14. století*. Brno, AU AV ČR Brno, 2008, s. 7–39.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava po připojení k přemyslovskému státu (1018/19–1197). In: MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk (ed.): *Morava ve středověku*. Brno, Moravské zemské muzeum, 1999, s. 7–26.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. Morava součástí přemyslovského státu. In: SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef (eds.): *Přemyslovci. Budování českého státu*. Praha, NLN, 2009, s. 219–227.
- MICHNA, Pavel – POJSL, Miloslav. *Románský palác na olomouckém hradě: Archeologie a památková obnova*. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 1988.
- MLČÁK, Leoš. Stavební vývoj olomouckého hradu do konce XIII. století. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.): *Sága moravských Přemyslovců: život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Brno, Vlastivědné muzeum, Olomouc, 2006, s. 125–132.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*. Díl 1. Část 1. Praha, 1912.
- NOVÝ, Rostislav. *Přemyslovský stát 11. a 12. století*. Praha, Univerzita Karlova, 1972.
- POJSL, Miloslav. Románský palác v Olomouci a jeho památková obnova. In: MICHNA, Pavel – POJSL, Miloslav: *Románský palác na olomouckém hradě: Archeologie a památková obnova*. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 1988.

- ŠMERDA, Jan. Měna na jihovýchodní Moravě v 11. – 13. století. In: GALUŠKA, Luděk – KOUŘIL, Pavel – MITÁČEK, Jiří (eds.). *Východní Morava v 10. až 14. století*. Brno, AU AV ČR Brno, 2008, s. 117-127.
- ŠMERDA, Jan. Peníze na Moravě v době Přemyslovců. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.): *Sága moravských Přemyslovců: život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Olomouc, Brno, Vlastivědné muzeum, 2006, s. 133–144.
- TŘEŠTÍK, Dušan. Objevy ve Znojmě. In: KRZEMIEŇSKA, Barbara – MERHAUTOVÁ, Anežka – TŘEŠTÍK, Dušan: *Moravští Přemyslovci ve znojmské rotundě*. Praha, Set out, 2000, s. 67–100.
- VÁLKA, Josef. *Dějiny Moravy*. Díl 1. Středověká Morava. In: Vlastivěda moravská. Země a lid. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 1991.
- VOJKOVSKÝ, Rostislav. *Olomouc: zaniklý hrad v bývalém „hlavním městě“ Moravy*. Na 39 stranách osudy hradu v době údělných knížat, 24 fotografií, 5 kreseb s podobou v minulosti, příběhy, jež se váží k hradu a městu, půdorys s popisky, situace a seznam knížecích a královských majitelů. Dobrá, Beatris, 1953, dotisk 2007.
- WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí 906–1197*. Praha, NLN, 2010.
- WIHODA, Martin. Testament knížete Břetislava. In: FIFKOVÁ, Renáta (ed.): *Sága moravských Přemyslovců: život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Olomouc, Brno, Vlastivědné muzeum, 2006, s. 33–50.
- WIHODA, Martin. *Vznik moravského markrabství*. Český časopis historický. Praha, Historický ústav AV ČR, 1999, vol. 97, no. 4, s. 453–474.

ZÁSTĚRA, Jaroslav. *Znojemská rotunda a Velká Morava*. Brno, 1990.

ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034–1198)*. Praha, NLN, 1997.

ŽEMLIČKA, Josef. Jindřich Zdík – biskup, diplomat a organizátor. In: HRBÁČOVÁ, Jana (ed.), *Jindřich Zdík (1126–1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Olomouc, 2009, s. 13–27.

9 RESUMÉ

The topic of the bachelor's thesis is problematic of the medieval Moravia in the Age of principality. In my work I have focused on the development of the Moravian principality and their comparison with the Prague government. The work dealt with a complicated question of succession. With the succession related testament of Břetislav I. In the thesis will be summarized church relationships in Moravia since the Great Moravia. A significant personalities of the Moravian bishopric was Bishop Henry Zdík, who was responsible for reform of the Church.

The distribution of the parts of Moravia in 1055 established the eastern part of the center in Olomouc and the western part of the center in Brno. From the western part is at the end of the 11th century divided the part of Znojmo. In 1063 it was Vratislaus II. restored in Olomouc diocese. Bishop Henry Zdík remove bishopric interventions secular power and the Moravian Church became autonomous. The final part of the work is focused on the Moravian Margraviate, which resulted in the extinction of Moravia in the Age of principality.

Moravia in the Age of principality included era about 150 years, which were a period full of twists and mutual rivalry the Premyslide family members. Nevertheless, this period was significant for the history of Moravia and Czech state. In princely times incurring significant architectural monuments that can Olomouc and Znojmo admire today. A major achievement was the reinstatement of the Moravian Church. Tradition of the Moravian Church dates back to the times of Great Moravia. Since the restoration of a provision to the bishopric seat in Olomouc have passed last year 950 years.

10 PŘÍLOHY

Obr. I: Kníže Břetislav I.

Obr. II: Hranice moravských údělů

Obr. III: Doklad mincovnictví moravských údělníků

Obr. IV: Kolektář

Obr. V: Pečeť olomoucké kapituly

Obr. VI: Rekonstrukce románské baziliky

Obr. VII: Sdružená románská okna

Obr. VIII: Rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě

Obr. IX: Nápis v rotundě

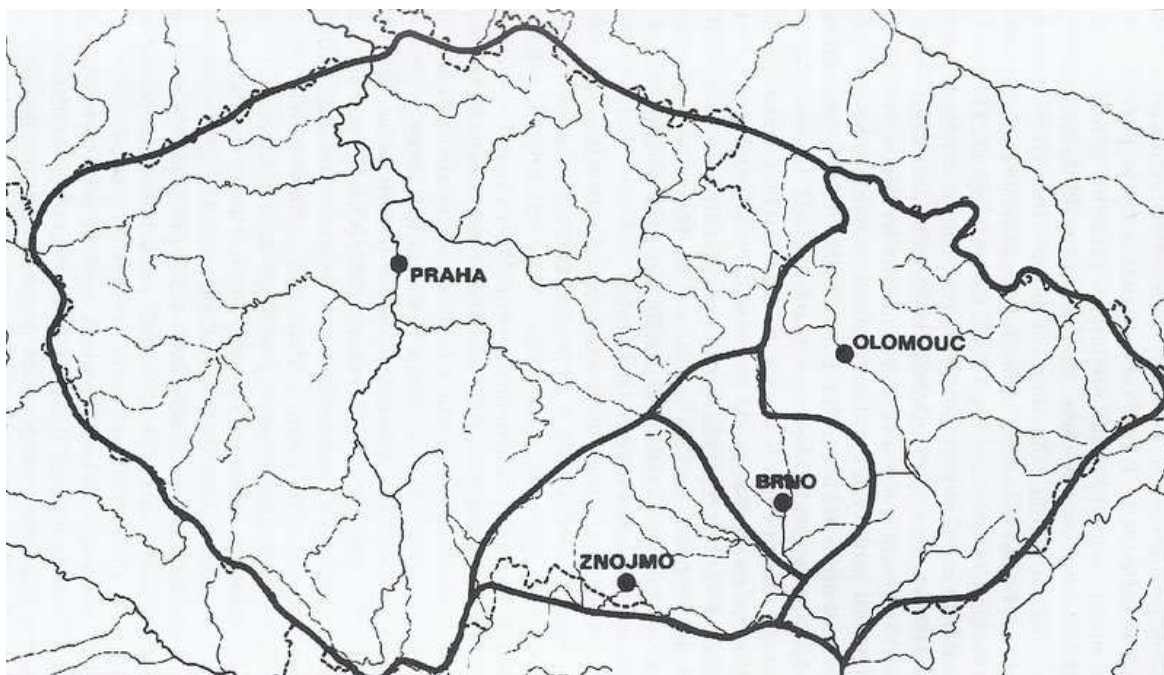
Obr. X: Vyobrazení donátorů stavby

Obr. XI: Kupole rotundy

Obr. I: Kníže Břetislav I., nástěnná malba v rotundě sv. Kateřiny (ŽEMLIČKA, Čechy v době knížecí, s. 2, 4.)

Obr. II: Hranice moravských údělů v 11. století (KRZEMIENSKA, Moravští Přemyslovci ve znojemské rotundě, s. 19.)

Obr. III: Doklad mincovnictví moravských údělníků – mince Oty I. Sličného, 1061–1087 (KALHOUS, České země za prvních Přemyslovců, s. 97.)

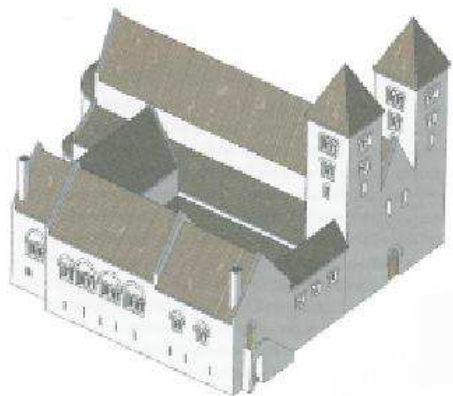
Obr. IV: Kolektář - Dedikační obraz. Uprostřed zobrazen sv. Řehoř Veliký, vpravo olomoucký biskup Jindřich Zdík s knížetem Soběslavem I., vlevo dole pravděpodobně Ota III. Dětleb či Václav, pod obrazem písař a iluminátor Hildebert a Everwin (MĚŘÍNSKÝ, Morava součástí přemyslovského státu, s. 234.)

Obr. V: Pečeť olomoucké kapituly z 12. století. Stojící biskup s berlou opřenu o rameno nese na rukou kostel s dvěma věžemi. Vyobrazení biskupa Jindřicha Zdíka jako stavitele katedrály sv. Václava. (BISTŘICKÝ - ČERVENKA, Olomoucké horologium, s. 15.)

Obr. VI: Rekonstrukce podoby románské baziliky sv. Václava s komplexem budov kapituly a biskupského paláce, období před polovinou 12. století (MĚŘÍNSKÝ, Morava součástí přemyslovského státu, s. 233.)

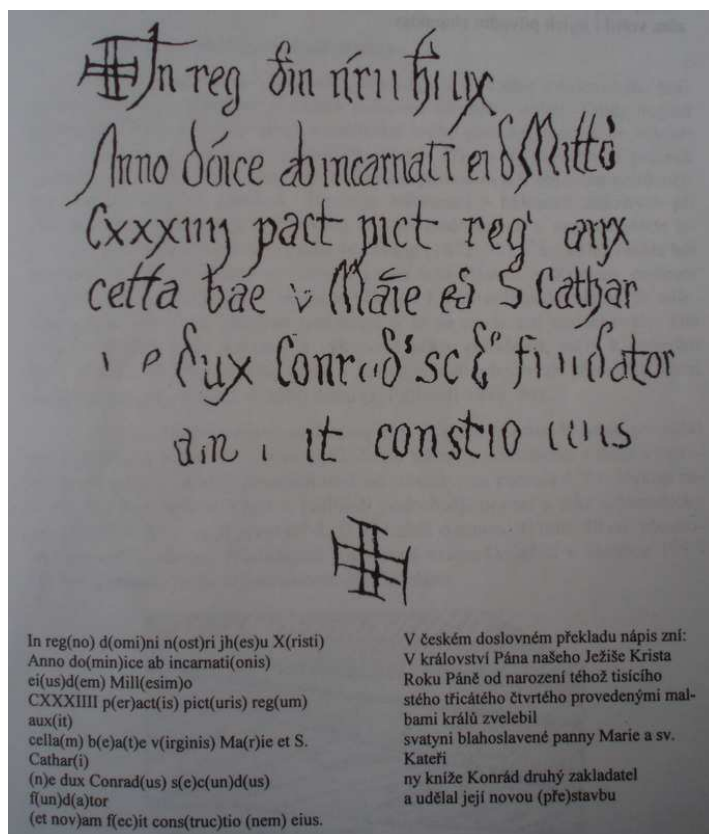
Obr. VII: Sdružená románská okna, biskupský palác v Olomouci (foto Polívková Lenka, 2010)

Obr. VIII: Rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě (foto Polívková Lenka, 2010)

Obr. IX: Nápis v rotundě, faksimilie podle A. Friedla (KLÍMA, Znojemská rotunda, s. 29.)

Obr. X: Vyobrazení donátora knížete Konráda II. Znojemského držícího v rukou model kostela (vlevo) a jeho ženy s obětní nádobou. K donátorům směřují Boží ruce, vyobrazené v oblaku nad triumfálním obloukem. (MERHAUTOVÁ, Přemyslovský cyklus ve znojemské rotundě, s. 232.)

Obr. XI: Kupole rotundy: ve vrcholu vyobrazení holubice jako symbolu sv. Ducha, střídající se postavy čtyř cherubínů, stojících na kolech, se čtyřmi sedícími evangelisty, píšícími u pultů. (MERHAUTOVÁ, Přemyslovský cyklus ve znojemské rotundě, s. 280.)

